

נטילת ידיים אחר נגיעה בטינוף

מפתח העניינים

2	נקיון הידיים לדברים שבקדושה.....
2	הקדמה.....
2	נט"י לאכילת תרומה.....
3	נט"י לפת.....
3	נט"י לדבר שטיבולו במשקין.....
4	נט"י של שחרית.....
5	נט"י לאחר נגיעה במקום הטנופת.....
6	נגיעה במלמולי הזיעה.....
6	מציאות הזיעה.....
6	נגיעה במקום הזיעה.....
7	מה הופך את הזיעה לטינוף.....
8	האם צריכים דוקא נטילה לאחר הנגיעה בטינוף בתוך הסעודה.....
9	נגיעה במיני טינוף נוספים.....
9	נגיעה בטיט ורפש.....
10	נגיעה בצואת האף והאוזן.....
12	נגיעה בעומק האף והאוזן.....
13	נגיעה בבגד שיש בו זיעה.....
14	נגיעה בנעלים.....
15	נגיעה בשומן המאכל.....
17	נגיעה בכתבי הקדש.....
18	'לא פלוג' בחיוב נטילה אחר נגיעה במקומות המכוסים.....
19	'סתם ידיים' והרגלי הנקיון בזה"ז.....
20	'מקומות המכוסים' - לאחר רחצה.....
21	נגיעה במקומות המכוסים שהורגלו לגלותם.....
23	נגיעה במקום שרגילים שמתגלה בזמנים מסויימים.....
23	נגיעה בשערות בעת הנחת התפילין.....
24	נגיעה בזרוע בעת הנחת התפילין.....
25	נט"י אחר יציאה מבית הכסא.....
26	נט"י אחר יציאה מחדר הרחצה.....
26	נט"י ביום הכפורים.....
29	תוספת בהגדרת 'טינוף'.....
29	ריח רע טבעי.....
29	הקאה.....
30	הרהור תורה במקומות המטונפים.....
30	הרהור תורה בבית הכסא.....
31	הרהור תורה בבית המרחץ.....
32	הרהור תורה במקוות.....
33	סיכום הדברים.....

נקיון הידים לדברים שבקדושה

הקדמה

מהפסוקים (דברים כ"ג י"ד-ט"ו) 'וְכָסִיתָ אֶת צְאֲתֶךָ... וְהָיָה מִחֻנֶּיךָ קְדוֹשׁ' למדו חז"ל (ברכות פרק ג') שאסור להתפלל ולומר ולחשוב בדברי תורה במקום שהצואה איננה מכוסה - והגדרת 'צואה' לענין זה היא כל דבר שריחו רע ביותר מחמת עיפוש, ודרך בני אדם להתרחק ממנו [ראה בעמ' 29], ובפשטות יסוד הדבר הוא **מחמת הגנאי שיש בזה לדברי התורה**; בעמ' 6 יובאו דברי הרשב"א שמי שנגע במקומות שיש בהם מלמולי זיעה - ינקה ידיו לפני שמזכיר את השם אף שזה רק טינוף עדין שא"צ להרחיק ממנו, וכדי להבין זאת יש לבאר את תקנת נט"י.

נט"י לאכילת תרומה

מן התורה אין טומאה מיוחדת לידים, שהרי אדם טמא מטמא גם במגע גופו, ונטילה לא תועיל לטהרת ידיו ללא טבילת כל הגוף (חולין ק"ו, ראה בהמשך), ואילו אדם טהור - גם ידיו טהורות ללא נטילה מיוחדת; חכמים תיקנו שידיים שלא טוהרו לשם תרומה יפסלו תרומה במגען, ולכן תיקנו ליטול ידים לפני נגיעה בתרומה, ששינינו (זבים ה' י"ב) 'אלו פוסלים את התרומה... והידיים', ומבואר בגמ' (שבת י"ג:) שהוא מי"ח גזירות שאמרו בעליית חנניה בן חזקיה בן גרון, והסבירו את הטעם (שבת י"ד.) 'מפני שהידיים עסקניות הן'.

ביאר הרמב"ם (פיה"מ זבים ה' י"ב) 'וכל מי שנגע בידיו בתרומה פסלה ואף על פי שלא יודע שנטמא ידיו - עד שיטול ידיו לשם תרומה וישמר אותם, וטעם הדבר מפני שהידיים עסקניות - ושמא נטמאו ידיו ואינו יודע', והוא כפירוש הר"ח (שבת י"ג:) 'ידיים מפני שהן עסקניות **חיישינן דילמא נגעו בטומאה**'.

רש"י (שבת י"ד. ד"ה עסקניות) הביא פירוש זה בשם רבותינו, והקשה: א' - אם חששו שנטמא - מדוע לא חששו שנגע באב הטומאה וממילא יחשב כראשון לטומאה ויטמא תרומה ולא רק יפסלה [לפסול] - היינו לגרום טומאה שלא תמשיך הלאה לאחרים, 'לטמא' - היינו לגרום טומאה שתמשיך מהנטמא לאחרים], ב' - היו צריכים לחוש שכל גופו יטמא, ולא רק ידיו, ג' - היו מצריכים טבילה ולא נטילה; ולכן פירש 'עסקניות הן - **ונוגעין בבשרו ובמקום טנופת, וגנאי לתרומה בכך ונמאס לאוכלין כשנוגע בה בידים מסואבות**', וכן פירשו הרא"ש (זבים ה' י"ב), ועוד.

הריטב"א (שבת י"ד.) יישב את קושיות רש"י **שלא רצו להחמיר לחוש יותר** 'חומר הוא שהחמירו ז"ל דיש לחוש כדי שיהיה משמרם יפה, ולא רצו להחמיר לחוש יותר, וגם הספיק להם בטהרת נטילה - שאם לא כן יפסידו כל טהרות שבעולם'.

אמנם, הר"ן (פסחים י"ט.) כתב שהחשש לא היה שמא נגעו באב הטומאה 'בודאי שאין עסקניות ליגע באב הטומאה', אלא 'כשגזרו בסתם ידים הכי נמי **גזרו בשנגעו ודאי בראשון**'.

אולי יתכן לחדש הגדרה **שגזירת חז"ל על הידים נועדה כדי ששימו לב ולא יפסידו את הטהרות**, הן ממפסידי הטומאה והן ממפסידי הטינוף; בדומה לזה מצאנו שגזרו טומאה על הידים שנגעו בכתבי הקדש - כדי שזיהרו ולא יגרמו להם קלקול או הפסד [ראה בהרחבה בעמ' 17]; בדומה לזה

מצאנו גם שגזרו טומאה על ארץ העמים - כדי שלא יצאו לשם ויפסידו את מצות ישוב ארץ ישראל [אף שהטעם הגלוי הוא מחמת טומאת מת, אך ראה תוס' (נזיר נ"ד: ד"ה ארץ) '...שהחמירו בה יותר מבאהל המת **כדי שלא יצא מארץ לחול'**, וכן מבואר בתוספתא (אהלות י"ח ד') שאין טומאת ארץ העמים בעיירות של נכרים המובלעות בא"י, וכ"ה בירושלמי (שביעית ו' א') שלא גזרו טומאת ארץ העמים מגרדיקו עד נחל מצרים 'מפני שנוויה רע' - ואין רגילים ללכת לשם (פני משה) (הערת הרב בנימין קרלשנטיין שליט"א)].

נט"י לפת

עוד תיקנו חכמים ליטול ידיים לפני אכילת לחם של חולין, ששינינו (חגיגה י"ח:): 'נוטלין לידיים לחולין ולמעשר ולתרומה', ומקשה הגמ' ששינינו (בכורים ב' א') שא"צ נט"י למעשר וכ"ש לחולין 'ורמינה, התרומה והביכורים... וטעונין נטילת ידיים... הרי אלו בתרומה וביכורים - מה שאין כן במעשר, וכל שכן בחולין', ומיישבת 'כאן [צריך נט"י לחולין] - באכילה דנהמא, כאן [א"צ נט"י] - באכילה דפרי, דאמר רב נחמן כל הנוטל ידיו לפירות [שאינן טיבולן במשקין, כדלקמן] - הרי זה מגסי הרוח', והחשיבו (חולין ק"ה:). נטילת הידים לאכילת פת כמצוה 'אמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיין: מים ראשונים - מצוה'; טעם נט"י לחולין מבואר בפרק כל הבשר (חולין ק"ו): 'אמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיין: נטילת ידיים לחולין מפני סרך תרומה', ופירש הסמ"ג (עש"ן כ"ז) 'שמתוך שרגילים ליטול ידיהם לחולין יהיו רגילין אוכלי תרומה ליטול ידיהם לתרומה - ושם הוא חובה כי סתם ידיים קודם נטילתם יש להם תורת שניות לטומאה ופוסלות את התרומה'; הסבירו תלמידי רבינו יונה (ברכות מ"א. ד"ה כל) שתיקנו נטילה מפני סרך תרומה דוקא לאכילת לחם ולא לפירות, שהרי תרומה דאורייתא שאוחזים אותה בידים מצויה בעיקר בפת ולא ביין ושמן [שלא נאחזים בידים] ולא בשאר פירות [שתרומתם מדרבנן בלבד] 'עיקר נטילת ידיים הותקנה על הפת שנאחז בידים - שהנטילה היא משום סרך תרומה ורוב התרומות הם מהפת, אבל לפירות א"צ נטילת ידיים שאין תרומתן מן התורה - אלא הענבים אחר שיעשה מהן יין והזיתים אחר שיעשו שמן... אבל המשקין כיון שאינן נאחזין בידים שאדם שותה אותן על ידי הכלי לא היו צריכין נטילה מן הדין'.

בפרק כל הבשר (חולין ק"ו): מבוארת אסמכתא לנט"י לפת [חוץ מהטעם משום סרך תרומה] '...ועוד משום מצוה, מאי מצוה? אמר אביי: מצוה לשמוע דברי חכמים', וביארו תוס' (ד"ה מצוה) 'דתקנו משום נקיות'.

ומצאנו לנט"י אסמכתא בפסוקים: (חולין ק"ו): 'רבא אמר: מצוה לשמוע דברי ר"א בן ערך, דכתיב (ויקרא ט"ו י"א) וְכָל אֲשֶׁר יֵגַע בּוֹ הֶזֶב וַיִּדְּיוּ לֹא שֹׁטֵף בַּמַּיִם - אמר ר"א בן ערך מכאן סמכו חכמים לנטילת ידיים מן התורה, אמר ליה רבא לרב נחמן מאי משמע? דכתיב וַיִּדְּיוּ לֹא שֹׁטֵף בַּמַּיִם - הא שטף טהור? הא טבילה בעי! אלא הכי קאמר: ואַחֲרָיָה שֹׁטֵף - טמא'. עוד אסמכתא לנט"י לאכילת פת מבוארת בפרק אלו דברים (ברכות נ"ג:): 'וְהִתְקַדְּשָׁתָם' (ויקרא י"א מ"ד, כ' ז') - אלו מים ראשונים'.

נט"י לדבר שטיבולו במשקין

אמנם, אף שלא תקנו נט"י לאכילת פירות שאינם רטובים, אך לאכילת מאכל שטיבולו במשקין תיקנו נט"י, כמבואר בפרק ערבי פסחים (פסחים קט"ו): 'אמר רבי אלעזר אמר רב אושעיא: כל שטיבולו במשקה צריך נטילת ידיים', וביארו תר"י (ברכות מ"א. ד"ה כל) שהמשקין שעל המאכל מקבלין טומאה

מהידידים שהן שניות לטומאה, והמשקין מעתה נחשבים ראשונים לטומאה, ומטמאין תרומה, ומחמת כן תיקנו נט"י לכל מאכל שטיבולו במשקין 'מפני שהמשקין הם עלולים יותר שמקבלין טומאה מהידידים שהם שניות כמו התרומה, ונעשו ראשונים לטמא דברים אחרים כדאמרינן כל הפוסל את התרומה מטמא משקין להיות תחלה - ולפיכך החמירו בהם והצריכו לכל דבר שטיבולו במשקין נטילת ידים'.

נט"י של שחרית

מבואר בפרק היה קורא (ברכות י"ד: ט"ו.) שיש מעלה בנטילת ידים לפני ק"ש והתפילה 'ואמר רבי יוחנן הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלמה - יפנה, ויטול ידיו, ויניח תפילין, ויקרא קריאת שמע, ויתפלל - וזו היא מלכות שמים שלמה; אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא קריאת שמע ומתפלל - מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן, דכתיב (תהלים כ"ו) 'אַרְחִץ בְּנִקְיוֹן כַּפֵּי וְאֶסְבֶּה אֶת מִזְבְּחִי ה'.

אמנם, מבואר שם שאף שיש לחזור אחר מים לנטילה לתפילה, אך לאמירת ק"ש א"צ לחזור אחר מים כי די בנקיון הידים 'אמר ליה רבא לא סבר לה מר כאילו טבל, דכתיב אַרְחִץ בְּנִקְיוֹן ולא כתב ארחיץ כפי [כלומר, הלשון יותר מתאימה לטבילת הגוף מלנטילת ידים]? אמר ליה רבינא לרבא חזי מר האי צורבא מרבנן דאתא ממערבא ואמר: מי שאין לו מים לרחוץ ידיו - מקנה ידיו בעפר ובצורר ובקסמית, אמר ליה: שפיר קאמר, מי כתיב, אַרְחִץ במים, בְּנִקְיוֹן כתיב - כל מידי דמנקי, דהא רב חסדא לייט אמאן דמהדר אמיא בעידן צלותא, והני מילי - לקריאת שמע, אבל לתפלה - מהדר'.

בפרק הרוואה (ברכות ס') מבואר שמברכים על נטילת הבוקר 'כי משי ידה לימא ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים', ונחלקו הראשונים מה סיבת הברכה על נטילה זו דוקא: לדעת הרא"ש (ברכות ט' כ"ג, שו"ת ד' א') תיקנו נטילה בברכה על שמנקה ידיו לתפילה מהטינוף שנגע בו בלילה 'לפי שידי של אדם עסקניות הם ואי אפשר שלא ליגע בבשר המטונף בלילה - תיקנו ברכה קודם שיקרא ק"ש ויתפלל, וראוי היה לברך על נקיות ידים, אלא על שם שתיקנו בנטילת ידים לאכילה לברך ענט"י לפי שצריך ליטול מן הכלי והכלי שמו נטלא בלשון הגמרא - לכך תיקנו נמי לברך על נטילת ידים'.

אמנם, לדעת הרשב"א (א' קנ"ג, א' קצ"א) סיבת הנטילה בברכה איננה מפני נגיעתו במקומות המטונפים בעת השינה - כי לזה היה די בנקיון או ברחיצת הידים ללא כלי, וסיבת הנטילה גם איננה מפני הרוח רעה שיש בעת השינה - כי די לזה ברחיצת הידים וא"צ נטילה מכלי; אמנם מדיוקי לשון רב (חולין ק"ו:) 'נוטל ידיו שחרית ומתנה עליו...', ורבי יוחנן (ברכות ט"ו:) 'הנוטל ידיו ומניח תפילין...', ואילו בערב רק אמרו 'בערב רוחץ פניו ידיו ורגליו' (לא מצאתי מהיכן לקח הרשב"א ציטוט זה) - משמע לכאורה שצריך בשחר ליטול ידיו בכלי, ע"כ ביאר הרשב"א שתיקנו נט"י מכלי רק בשחר ולא במנחה וערבית 'לפי שבשחר אנו נעשים כבריה חדשה, דכתיב (איכה ג' כ"ג) 'חֲדָשִׁים לְבָבְךָ יְיָהּ אֱמוּנָתָהּ... וצריכין אנו להודות לו יתברך על שבראנו לכבודו לשרתו ולברך בשמו, ועל דבר זה תקנו בשחר כל אותן ברכות שאנו מברכין בכל בוקר ובוקר, ולפיכך אנו צריכין להתקדש בקדושתו וליטול ידינו מן הכלי ככה שמקדש ידיו מן הכיור קודם עבודתו'.

ישנן כמה נפ"מ בין הרא"ש לרשב"א, שהרא"ש כתב שיש לברך גם על נט"י לתפילת מנחה וערבית כשנוטל לאחר שעשה צרכיו - לשיטתו שתקנת הנטילה היא מחמת הנקיות לתפילה [וכן לסעודה], והרשב"א כתב שמועיל שכשון ידיו בתוך הכלי כפי שמועיל בכיור, וכן מועיל להטביל ידיו בנהר [וגם בשניהם יברך על נט"י] - לשיטתו שתקנת הנטילה היא כקידוש הכהנים בתחילת עבודתם; הב"י (ד"א) הוסיף נפ"מ ביניהם לגבי מי שלא עשה צרכיו ולא טינף ידיו - שלרא"ש א"צ לברך, ואילו לרשב"א יברך אפילו לא נגע במקום מטונף.

עוד כתב הב"י (ד"א) שהן הרא"ש והן הרשב"א מודים שמי שהיה ניעור כל הלילה לא יברך על נט"י, שהרי כיון דנעור הוא הרי אפשר שלא נגע בשום מקום מטונף, וכי היכי דביום אין חזקתן שנגע במקום המטונף הוא הדין נמי בלילה אם הוא נעור, ... ואפילו בישן שינת עראי בלילה כתב... שאינו צריך לחזור וליטול - וטעמא משום דלא חיישינן בשינת עראי שמא נגע במקום המטונף, והוסיף שגם לטעם הרשב"א שנעשים כבריה חדשה 'האי טעמא נמי לא שייך אלא כשישן בלילה'.

בשו"ע (ד' י"ג-ט"ו) לא הכריע בין הרא"ש לרשב"א, שהסתפק במי שהיה נעור כל הלילה [שמא לרשב"א היא תקנה קבועה אף כשלא ישן, והאם הרוח רעה תלויה בלילה או בשינה (הגר"א)], ובמי שנטל ידיו לפני עמוד השחר - האם צריך ליטול כשיאור היום להעביר הרוח רעה, וכן במי שישן ביום [האם הנטילה תלויה בלילה או בשינה (הגר"א)], וכתב בכולם שיטול ללא ברכה.

נט"י לאחר נגיעה במקום הטנופת

הוסיפו חז"ל (סוכה כ"ו:) ללמד שיש ליטול הידים לפני שיגע בתפילין - לאחר שנגע במקום מטונף, ובפשטות הוא מחמת הגנאי לתפילין: 'שכח ושמש מטתו בתפילין אינו אווז לא ברצועה ולא בקציצה עד שיטול ידיו ויטלם - מפני שהידיים עסקניות הן', וביאר רש"י (שבת י"ד.) מה הן ידיים עסקניות [לגבי הגזירה שדיים יפסלו את התרומה] 'עסקניות הן - ונוגעין בבשרו ובמקום טנופת, וגנאי לתרומה בכך, ונמאס לאוכלין כשנוגע בה בידים מסואבות' - ולמדנו שנגיעה במקום הטנופת בעת התשמיש מחייבת נט"י לפני האחיזה בתפילין (עפ"י ביאור הגר"א ד' כ"א); אמנם, מה שהצריכו ליטול ידים לפני שנוגע בתפילין [וה"ה לפני שיתפלל, או כשעומד באמצע סעודתו] איננו רק כשנגע בצואה, שריחה רע ביותר, אלא ה"ה כשנגע בטינוף עדין יותר, ויתבאר בהמשך שהרשב"א הוסיף שיש ליטול ידים גם לאחר נגיעה במלמולי זיעה.

העירוני שניתן היה ללמוד דין זה גם מגמ' (יומא כ"ח, כ"ט-ל.) 'זה הכלל היה במקדש: כל המיסך את רגליו טעון טבילה, וכל המטיל מים - טעון קידוש ידים ורגלים... בשלמא רגלים - משום ניצוצות, אלא ידים מאי טעמא? - אמר רבי אבא: זאת אומרת מצוה לשפשף. מסייע ליה לרבי אמי, דאמר רבי אמי: אסור לאדם שיצא בניצוצות שעל גבי רגליו, מפני שנראה ככרות שפכה, ומוציא לעז על בניו שהן ממזרים... תנו רבנן, הלכה בסעודה: אדם יוצא להשתין מים - נוטל ידו אחת ונכנס' - שמוכח שנוטלים ידים לאחר נגיעה בניצוצות או לאחר שהשתין; אמנם, מסתבר שמה שהגר"א לא הביא משם את מקור הדין הוא כי שם נגע ממש בטינוף ניצוצות השתן - שהוא טינוף משמעותי שיש להרחיק ממנו ד' אמות, ואילו חידושו של הרשב"א הוא לחייב נט"י לאחר נגיעה בטינוף עדין יותר

שאינן צורך להרחיק ממנו, והתחדש שעכ"פ יש ליטול הידים לאחר נגיעה בו^א.

נגיעה במלמולי הזיעה

מציאות הזיעה

יש שני סוגי זיעה, המופרשים משתי בלוטות שונות: א' – הזיעה האקרינית מופרשת ברוב שטח העור ופחות באזורים שעירים, והיא מיועדת לקירור הגוף בעת חום או פעילות גופנית [שהרי אידי מים דורש אנרגיה רבה, שמוצאת מהעור הסמוך], זיעה זו מורכבת בעיקר ממים עם מעט מלח ושתנן – לכן היא יותר מימית ובד"כ לא גורמת לריח. ב' – הזיעה האפוקרינית מופרשת בעיקר באזורים השעירים כגון הקרקפת בית השחי והמפשעה כי בלוטותיה ממקמות עם זקיקי השערות [וכן נמצאת גם במעט אזורים שאינם שעירים], זיעה זו מכילה כמות גדולה יותר של חלבונים ושומנים, ולכן מרקמה חלבי יותר – ואף שאין לזיעה זו ריח עצמי אך היא זו שגורמת לריח רע מאחר ובמקומות אלו יש ריבוי חיידקים המפרקים את החלבונים הנמצאים בזיעה – ותוצר הפירוק הוא בעל ריח לא נעים; כמות חיידקים זו מתרבה עוד יותר באותם האזורים – שהם לחים וסגורים, ולכן אם המקום מאוורר – הזיעה מתאדה בקלות ונוצר פחות ריח, וככל שהמקום פחות מאוורר והזיעה נשארת זמן רב – נוצרות בה מושבות חיידקים ההופכים את הזיעה לריחנית, עד שהמקום ישטף.

נגיעה במקום הזיעה

הרשב"א (במיוחסות קצ"ה) נשאל על חיוב נט"י למי שנגע במקום המטונף באמצע סעודתו, והשיב: 'וכל שנגע שלא במקום טנופת, אינו צריך כלום, ואיזה מקום הטנופת לדבר זה? מסתברא, שלא במקום הטנופת ממש, אלא אפילו שוק, וירך, ומקומות המכוסים באדם – לפי שיש מלמולי זיעה, וכן מחכך בראשו, אבל מקומות מגולים בפניו, ומקומות מגולים שבזרועותיו – אין זה מקום הטנופת, שאין שם מלמולי זיעה וצואה' – הרי שהרשב"א הבין שהנגיעה במקום הטנופת היא שמחייבת בנט"י באמצע סעודתו, וביאר שהטנופת היא מלמולי הזיעה, ושהיא נמצאת בשוק, בירך ובמחכך בראשו, וה"ה במקומות המכוסים – שגם הם כמקום הטינופת, אבל לא בנוגע במקומות המגולין בפניו ובזרועותיו – שאין שם מלמולי זיעה וצואה (עפ"י ביאור הגר"א ד' כ"א); עוד מבואר ברשב"א (תשובה א' קנ"ג) 'ולא תקנו נטילה אלא לסעודה ורחיצה ונקיות לתפילה וקריית שמע, ומכל מקום מסתבר ודאי שאדם ישן על מטתו ערום והידיים עסקניות גרועות הן מסתם ידים, וחזקה מטנופת הן בנגיעת בית

^א דיון מעניין יש בריטב"א (יומא ל'). שכתב בשם רש"י שקידוש הידים הוא מפני נגיעת הנצוצות, ושר"ת הביא מכאן ראייה שהנכנס להשתין א"צ נט"י אם לא שפשף – אפילו לתפלה ודברי תורה, דלא גרע מכניסה למקדש, ודחה הריטב"א שאולי פטור רק מקדוש ידים בכיור אך נטילה לנקיות צריך, והוכיח שא"צ נט"י ממה שהצריכו נט"י רק ליד אחת כשיצא מהסעודה להשתין – אף שיצטרך לברך תחילה וסוף [על היין בסעודה], ודחה ששם א"צ לברך כי הוא עדיין בקביעות הסעודה, וגם שתה פחות מרביעית וא"צ ברכה אחרונה, אך סיים שזה דוחק גדול 'ומיהו אף על פי שהקלו בברכות אין מקילין בתפלה וקריאת שמע משום ארחץ בנקיון כפי, ואף על פי שלא שיפשף צריך נטילת ידים במים או במידי דמנקי'.

הסתרים - ופסולות הן להזכרת השם, אלא שאינו צריך לנטילת ידיים, אבל מנקה ידיו ברחיצת מים או בצורות או בכל דבר דמנקה, ואחר כך עושה צרכין אלו, ולבסוף נוטל את ידיו - ושמענו מדבריו שנט"י תיקנו רק לסעודה ותפילה וק"ש, ולשאר דברים די בנקיון או ברחיצת הידים, ואת זאת הצריך **רק מפני שכשאדם ערום - חזקתו שידי מוטונפות כי נוגע בבית הסתרים;** וכ"כ השו"ע (ד' י"ח, כ"א) 'אלו דברים צריכין נטילה במים... והנוגע בגופו בידו; צריך לזיהר בתפלה או באכילה שלא ליגע בשוק וירך ובמקומות המכוסים באדם לפי שיש שם מלמולי זיעה', וביאר הט"ז (ד' ט"ו) 'פי' זוהמא כעין שעורים קטנים'. הגדרות אלו פשוטות לאור מה שהתבאר שהזיעה הגורמת לריח היא רק סוג הזיעה השומנית המופרשת באזורים השעירים, ואם לא הספיקה להתאווור - החידקים המפרקים אותה יוצרים ריח רע, והיא נחשבת כטינוף.

הגמ' בפסחים (קט"ו:) אמרה שאף שנטל ידיו לטיבול ראשון בליל הסדר צריך ליטול שנית למצה 'כיון דבעי למימר אגדתא והלילא - דילמא אסוחי אסחיה לדעתיה ונגע', ופירש"י 'ונגע - בבשרו', וכתב הר"ן (פסחים קט"ו:) 'וא"ת אי נגע לברכה נמי פסול, דגרסי' בפרק שני נזירים (נזיר נ"ט.) מהו לחוך בתפלה בבגדו? א"ל אסור, ולית הלכתא כותיה, משמע הא שלא בבגדו אסור משום דנגע, י"ל אי ודאי נגע ה"נ שאף לברכה הוא פסול, אבל הכא לא נגע ודאי אלא דאסחי לדעתיה, וידים של הסח הדעת כשרות הן לברכה ולתפלה, אלא שגזרו בהן חכמים לענין טומאה ועשו אותן שניות, ועל ידיים אלו של הסח הדעת אמרו שהנוטל ידיו לפירות ה"ז מגסי הרוח, אבל לא דודאי נגע - שהרי פסולות הן לברכה', כלומר, שאם בודאי נגע בגופו - פסול לברכה, ואם הסיח דעתו משמירתן - צריך ליטלן שנית לסעודה כי גזרו עליהן לענין טומאה, אך הן כשרות לברכה ותפילה, ואף אמרו שאם יחמיר ליטלן הרי הוא מגסי הרוח.

מה הופך את הזיעה לטינוף

הרשב"א לא כתב להקפיד על נגיעה במקום מזיע [כגון זרועותיו הגליות, כאשר חם או לאחר פעילות גופנית], אלא רק על נגיעה ב'מלמולי זיעה' - מפני שרק זיעה זו מוגדרת כ'טינוף', ולהבנתי - מפני שזיעה זו היא הגורמת לריח; ומה שהוא שייך את מלמולי הזיעה ל'מקומות המכוסים באדם' - מעיד שהבין שרק כשזיעה זו נמצאת במקום שאינו מאווור - היא הופכת לטינוף.

כתב המור וקציעה (ס' צ"ב) [לגבי מה שצואת האוזן איננה כמלמולי זיעה] 'לפי שיש שם מלמולי זיעה... וכל איסור צואה אינו אלא משום ריח רע שבה, ולכן כשיבשה כל צרכה שאין בה ריח מותר לקרות ולהתפלל כנגדה אף על גב דמאיסא [ואף בנגיעה משמע דליכא איסורא (לגעת בצואה יבשה) מאחר שהיא כעפרא, ואפשר דשרי אפילו לנקות עצמו בה מהלכלוך, שהרי אמרו מנקין בעפר] - הרי שהבין שחיוב נט"י לאחר הנגיעה במלמולי הזיעה הוא מפני ריח הרע, שהרי המור וקציעה מערער רק על נט"י לאחר נגיעה בצואת האוזן כי אין בה ריח רע [ראה ציטוט מלא בהמשך], אך לא ערער על חיוב נט"י לאחר נגיעה במקום הזיעה - ובע"כ שהבין שבזיעה יש ריח רע, דלא כבצואת האוזן, דאם לא כן מה מובן בזיעה ולא מובן בצואת האוזן (הרב משה דביר); ומה שלמד שגם ההרחקה מצואה היא רק מפני ריח הרע - יתכן שלמד זאת מהגדרת הכסף משנה (ק"ש ג' ו', הובא במ"ב ע"ט כ"ג) שאיסור צואה הוא רק באופן שריחה רע 'ואני בעניי

נראה לי דלא אסר רבינו צואת כל הבהמות אלא דוקא אותן שריחן רע כגון אלו, והניח הדבר לאומד הדעת אם דרך בני אדם להצטער בריחם הרע או לא; בדומה לזה כתב הכף החיים (ד' צ"ח) 'הזיעה אינה מזקת אלא א"כ יש בה זוהמא'.

ע"כ שלדבריהם הקובע את ה'טינוף' הוא הריח הרע, ואכן רגילים לחוש דחייה מריח רע של צואה ומאדם המיוזע באופן חריג [וכן מאדם שמורגל בספיגת הזיעה בבגדיו], אך אין נרתעים כל כך מצואת כלבים אף שגם היא צואה, אך איננה מסרחת, וכן מזיעה בכמות קטנה, והדבר גם די מובן, שהרי **נגיעה בזיעה ללא ריח דומה לנגיעה במים - שאיננה גורמת רתיעה, ונגיעה במלמולי זיעה ללא ריח היא כנגיעה בחמאה שומנית, ונגיעה בצואה יבשה ללא ריח היא כנגיעה בגוש עפר - ולא רגילים להגדירם כנגיעה בטינוף**.

מסתבר שהקובע את ה'טינוף' איננו הצבע או המרקם מאחר ולשוקולד יש צבע של צואה, ולמרשמו יש מרקם של צואה, ולחמאה יש מרקם של מלמולי זיעה - ופשוט שאינם טינוף; ומאידך, מי ביוב נחשבים כטינוף אף שמרקמם וצבעם זהה למים רגילים, ובעל כרחך **שבעיקר הריח הוא המגדיר כטינוף**.

לעיל התבאר שבמציאות לא כל זיעה מדיפה ריח רע, אלא רק הזיעה השומנית שמופרשת בעיקר במקומות השעירים [בעיקר הקרקפת בית השחי והמפשעה], ודוקא כשנצברה ולא התאדתה או נשטפה - שאז היא הופכת ללכלוך ומדיפה ריח רע, ואילו זיעת הידים וכדו' - מכילה כמעט רק מים והחידקים לא פועלים עליה, וממילא אינה מדיפה ריח, והיא גם לא נצברת לכדורים קטנים 'מלמולי זיעה', ולכן לא ניתן להגדיר אותה כטינוף; לאור זאת - בפשטות **נגיעה בזרוע מזיעה בעת ריקוד**, וכן בזיעת הראש שנשטפה על הפנים - לא יחייבו מן הדין ליטול שוב ידיים באמצע הסעודה, שהרי לא הפכו לטינוף [אם כי יש מקום לדון האם זיעה שהייתה מכוסה בזמן כלשהו היא כבר בגדר מזוהמת לעניין נט"י - גם אם היא ירדה מהקרקפת לפנים בעת הזעה מרובה, וכן כשנספגה ומורגשת בחולצה מבחוץ (הרב מיכאל דייטש)], וראה בדברי הכף החיים (ד' צ"ח) 'ומקומות המגולים כיון ששולט שם האויר אין בזיעה ההיא שום זוהמה, ואפילו יש שם שיער - ג"כ שולט האויר, ומשום הכי אינה מזקת'.

האם צריכים דוקא נטילה לאחר הנגיעה בטינוף בתוך הסעודה

נחלקו המהרש"ל והלבוש האם כוונת הרשב"א היא להצריך נטילה ממש אחר הנגיעה במלמולי הזיעה בתוך סעודתו; כתב המהרש"ל (יש"ש חולין ח'): 'ונראה דבריו [של הרשב"א] להצריך נטילה, אבל לברך לא מצינו בדברי חכמים שתקנו נטילת ידיים על זה, גם לפי דעתי **ורחיצה בעלמא מספקת**, דהא כל זיעת הגוף סם המות, חוץ מזיעת הפנים, וחיכוך הראש, או משום זיעה, או משום מיאוס בל תשקצו, וכל זה והדומה לו **לא תיקנו נטילה, אלא דחמירא סכנתא מאיסורא, וחייב לרחצם**, וביאר החזו"א (או"ח כ"ה ט') את שיטתו: 'נטל והתנה לכל היום ואח"כ עשה צרכיו, או הטיל מים ושפשף, או נגע במקום המכוסה בגוף או חיכוך ראשו, צריך נט"י לסעודה ומברך ובזה מודה רש"ל דמברך, דהא נטילה זו מבוארת בגמ' (פסחים קט"ו:) משום שמא נגע, ופי' ר"ח ורש"י ורשב"ם דנגע בטינוף או בבשרו, וכן מבואר ביש"ש (סי' מ"א) - אלא שדעתו דוקא קדם הסעודה, דקדם הסעודה כל שידי עסקניות בטלה שמירתן והוי בכלל חיוב נטילה, ואין נגיעה בזיעה מטמאה הידים להצריך נטילה, אלא מבטלת

שמירתן, אבל כל שטיהר ידיו לסעודה סעודה זו כבר פטורה מנט"י וא"א למחשב הידים עסקניות לחייבן עוד בנטילה אם לא שהפליג, אבל אם יודע מאורעותיהן לא נתבטלה נטילה ראשונה, אלא שצריך לנקות ידיו כעושה צרכיו בעלמא - לכן אינו מברך, ולדעת מהרש"ל א"צ גם נטילה כדין אלא רחיצה בעלמא, וכ"ה בהדיא ביש"ש שם, ולדבריו ז"ל לא דאמר יומא ל'. נוטל ידו אחת - היינו לנקות בעלמא ולא מדין נטילה לסעודה, ולא משמע כן [לענ"ד כוונתו לומר שיתכן שידיים עסקניות נגעו לא רק במלמולי זיעה אלא גם בטינופת ממש, ולא אדעתיה, וממילא מצב המוגדר כ'ידים עסקניות' הוא מצב שבו הידים אינן שמורות - ויש לחוש שנגעו גם בטינוף ממש; אך לאחר שטיהר אותן, הן כבר שמורות, ואז לא יפגמו מחמת זיעה אלא רק מחמת טינוף ממש]; ואילו הלבוש (קס"ד ב') כתב: 'ולא יחכך בראשו וכיוצא בו בכל מקום המטונף בגופו שיש בו מלמולי זיעה, ואם נגע באלו המקומות צריך לחזור **ולטול ידיו ולברך עליהם**', וביאר החזו"א 'אבל דעת הרמב"ן והרשב"א דאפי' באמצע סעודה מברך'; וסיכם החזו"א 'ובמ"ב כתב להכריע דבעשה צרכיו יברך וכן בנגע בצואה, אבל לא בשאר דברים, והדבר קשה לחלק במה שלא חלקו ראשונים ז"ל^ב, והמברך לא הפסיד, והמקיל משום ספק ברכה כדעת רש"ל אין מוחין בידו'.

כתב המג"א (צ"ב ג') לגבי נט"י למי שנגע במקום המטונף בשעה שעוסק בתורה: 'לכ"ע די בנקיון בעלמא אף על פי שיש לו מים', ומקורו ברשב"א (א' קנ"ג) שכתב שנט"י היא אחר כל ברכות השחר, וממילא מותר לברך לפני הנטילה, ונט"י תיקנו רק לסעודה, ורחיצה ונקיות תיקנו לתפילה ולק"ש, אלא שחזקה מי שישן ערום ידיו מטונפות בנגיעת בית הסתרים ופסולות להזכרת השם, אלא שאינו צריך נט"י אלא די ברחיצת מים או בנקיון ע"י כל דבר המנקה.

נגיעה במיני טינוף נוספים

נגיעה בטיט ורפש

הדבר ברור שלא כל נגיעה בכללן באמצע הסעודה מחייבת בנט"י שנית, שהרי אף **שטיט מלכלך את הידים אך בכל זאת הוא אינו מחייב נט"י**, כדכתב המ"ב (צ"ב כ"ט) 'ואם נגע בטיט ורפש אפשר דאפילו לכתחילה שרי כך, אבל לעיל בסוף סימן ד' כתב הפמ"ג (א"א צ"ב ג' וטיט: לתפלה בעיני מים או עפר, ולדברי תורה אפשר אף לכתחלה שרי כך, ונגע במלמולי זיעה אסור לדברי תורה)' דצריך לנקות מתחלה אף לד"ת - וכן נראה להחמיר לכתחלה ברפש', הרי שאף שהפמ"ג הצריך ניקוי הידים מטיט לתפילה ולא לד"ת - אך המ"ב קיבל את דבריו רק ברפש; אמנם, כתב המור וקציעה (צ"ב) 'ה"ה בכל לכלוך, אפילו טיט וררב

^ב יש לעיין בכוונתו, שהרי הריטב"א בסוגיא זו (יומא ל') בשם ר"ת והר"מ חילק בין נקבים גדולים לשאר דברים, וז"ל 'ולענין ברכה כתב ר"ת ז"ל שאפילו שיפשף אין צריך לברכה של נטילת ידים, וגם אינו מברך אשר יצר, אלא על נקבים גדולים, ור"י ז"ל היה מברך אשר יצר, ונראים דברי ר"ת ז"ל לענין אשר יצר שלא תקנוה אלא לנקבים גדולים כדתיבנא בפרק בתרא דברכות, אבל לענין ברכת הנטילה כל ששיפשף שהוא צריך נטילת ידים לתפלה ודברי תורה לדברי הכל, צריך הוא לברך ברכת נטילת ידים, דכל שהנטילה חובה חייב לברך עליה; אבל יש אומרים שאין לברך ברכת נטילת ידים אפילו לתורה ולתפלה אלא בשיצא מנקבים גדולים, וכן כתבו בשם ה"ר ר' מאיר האשכנזי ז"ל, וכל שנפנה בנקבים גדולים, לתפלה ודברי תורה מברך אשר יצר ועל נטילת ידים, אבל שלא לתפלה ודברי תורה דעת רבותי שאינו מברך אלא אשר יצר, אבל הנראה לי דכיון שחייב לברך אשר יצר, ואסור לברך כן בלא נטילה, הרי הנטילה חובה עליו ומברך עליה'.

הדבוק בידיו, **ראוי להסיר** ולנקות בשעת תפלה אף על פי שלא מצינו בפירוש שהצריכו לכך - הרי שהתייחס **לניקוי הידיים מטיט בשעת התפילה כהנהגה טובה בלבד**, וכן משמע מדברי הבה"ל (צ"ב סע' ה' ד"ה והסיח) שניכר שנטה להקל שדי בנקיון הידיים לתפילה לאחר נגיעה בטיט, וא"צ מים [עכ"פ לשיטת הרא"ש].

נגיעה בצואת האף והאוזן

לאור יסודות אלו - **אין כל כך מקום לחייב נט"י כשנגע בסעודה בצואת האוזן והאף**, שהרי אין להן ריח רע, והן אינן כה מאוסות, עכ"פ לאדם עצמו; ומה שלאחרים הן דוחות - הרי ברור שזו לא סיבה לחייב נט"י, כפי שאף שהאדם נדחה מהרוק של האחר, ועם זאת נגיעה ברוק של עצמו איננה דוחה אותנו [ועוד יש להבין את הפלא הזה, שהאדם נדחה מהפרשות של אחרים ולא משל עצמו, ובד"כ גם לא משל ילדיו]; ומה שנגיעה בצואת האוזן גורמת לתחושה לא נעימה - אין זה אלא מחמת המרקם השומני שלה, כאותה תחושה לא נוחה לאחר נגיעה בשמן וגריז - אף שהם בודאי לא נחשבים כטינוף. לכל היותר ניתן לומר שנגיעה בצואת האף והאוזן לא גרעה מנגיעה בסתם לכלוך, כגון טיט, שהתבאר לעיל שיש הנהגה טובה לשוטפו.

אמנם, מצאנו שהמהרי"ל (מנהגים, תפילה ג' בשם הרוקח, אך לא מצאתי ברוקח עצמו) כתב לגבי צואת האף והאוזן ש'אל יגע אדם בשעת תפלה בצואת חוטמו או בצואת אזנו הואיל ומיתקרו (ב"מ ק"ז:) אותן הליחות צואה', ומבואר שם שהמהרי"ל היה נזהר לקנח אפו בסמרטוט, וכ"פ הרמ"א (צ"ב ז') '...ולכן אסור ליגע במקומות אלו בשעה שעומדים בתפלה או עוסק בתורה, וכן בצואת האוזן והאף, כי אם ע"י בגד'; בהתאם לשיטה זו כתב החת"ם סופר (כתובות ה'): שלכן אמר תנא דבי רבי ישמעאל 'שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון - יכוף אליה לתוכה' ואז אצבעו לא תתלכלך בצואת האוזן, ויוכל לדבר ולהרהר בדברי תורה [וצ"ע, שהרי הדעה הקודמת בגמ' אמרה 'שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון - יניח אצבעותיו באזניו']

אמנם הגר"א (צ"ב ז') כתב על כך 'ולא נראה', והתבארו דבריו ב'מעשה רב' (ל"ו) 'צואת האף והאוזן לא מקרי צואה לענין ק"ש ותפלה, דאי סלקא דעתך דמיקרי צואה - היה צריך להרחיק ד' אמות', ובביאורים כתבו: 'ר"ל כיון דע"כ לענין ק"ש ותפלה לא מקרי צואה - אין הכרח ג"כ דמקרי מקום טנופת' [כלומר, ש'צואה' רק מלשון 'ציאה=הפרשה' (הרב יע.)], וכ"פ המ"ב (צ"ב ל') 'והגר"א מיקל בזה, וכ"כ בשע"ת בשם מור וקציעה'.

אמנם, לא זכיתי להבין את דחיית הגר"א לדברי המהרי"ל, שאם המהרי"ל היה כותב שצואת האף והאוזן היא ממש כצואה - היתה מובנת דחיית הגר"א שפשוט שאין מרחיקים מהן ד' אמות, אך כל שהמהרי"ל כתב היה רק שיש ליטול ידיים לאחר נגיעה בהן, ולא הבנתי כיצד הגר"א דחה זאת, הרי גם לאחר נגיעה במקום הטנופת או במלמולי זיעה יש ליטול ידיים אף שאין מרחיקין משם ד' אמות? ויישב הרב יחיאל מאיר שליט"א שאף שצואת האף והאוזן מטונפת יותר מזיעת הפנים, אך מ"מ אין בה ריח רע, ושמא סבר הגר"א שכל שחייב הרשב"א נט"י במלמולי זיעה הוא רק מחמת שיש בהם גם טינוף וגם ריח רע, ואילו בצואת האוזן שאין ריח רע - א"צ אף ליטול ידיו.

היעב"ץ עצמו במור וקציעה (צ"ב) כתב לגבי נגיעה בצואת האף והאוזן בתפילתו: 'בד"מ ובהג"ה כתוב וכן צואת האוזן והאף אסור ליגע בהן בתפלתו, עכ"ד'; ואף על גב דבדואי מסברא נכון הדבר להזהר לכתחלה כיון דמאיסי, מ"מ איסורא לא ידענא, דהא לית בהו ריח רע, וכל איסור צואה אינו אלא משום ריח רע שבה, ולכן כשיבשה כל צרכה שאין בה ריח מותר לקרות ולהתפלל כנגדה אף על גב דמאיסא [ואף בנגיעה משמע דליכא איסורא מאחר שהיא כעפרא, ואפשר דשרי אפילו לנקות עצמו בה מהלכלוך, שהרי אמרו מנקין בעפר, מ"מ ודאי לכתחלה נ"ל דלא שפיר דמי ליגע בה דלא דמיא ממש לעפר, וה"ה בכל לכלוך, אפילו טיט ורוב הדבוק בידיו - ראו להסיר ולנקות בשעת תפלה אף על פי שלא מצינו בפירוש שהצריכו לכך]. ואפילו בש"ז רצה במג"א (ע"ז ד') להקל (משמע שאין איסור בדבר משום תפלה - רק שמותר לרחצו, מידי דהוה אמי שמלוכלך בטיט... משמע דמשום תפלה לא קפדינן, מיהו בס"ח תק"ט איתא דאפילו על בגדיו אסור) אף על גב דמאיס טובא, כל שכן הני ליחות דאורחיהו דאנשי בהכי ולא מיגנו כולי האי; ואי משום דצואה מיקרו - הא אית להו ש"ס ליווי, צואה סתמא לא איקרו - לכן בודאי אינן נכללין בדין הצואה; ונ"ל פשוט שלא נפסלו הידיים אם נגעו בליחת החוטם בדרך השלכתה, כיון דאורחיהו בהכי ולא קפדי עלה אינשי כולי האי - א"צ להפסיק בתפלתו לחזר אחר מים לנקותן ממנה, אבל אם נגעו בצואת האוזן נ"ל דיש לחוש להצריכן נטילה לתפלה, ולא משום דשם צואה קגרים כנזכר, אלא דלא גרע מנגע במקום המכוסה שיש שם מלמולי זיעה, דמיקרי מקום הטנופת, כ"ש בצואה דאוזן דאיכא תרתי ומאיסא טובא [ודווקא כשהיא רכה ולחה, אבל יבשה ודאי לא חמירא מצואה ממש], משא"כ בחוטם דמיגלי והוה כזיעה דפנים ושאר מקומות המגולים וכרוק הפה שאינו פוסל הידיים, כדלקמן סימן צ"ז - הרי שהיקל בנגיעה בצואת האוזן בעת השלכתה - כבנגיעה בזיעת הפנים והרוק, אלא שכתב שנ"ל שיש לחוש וליטול ידיו לתפילה לאחר נגיעה בצואת האוזן - שלא גרעה מנגיעה במלמולי זיעה, ומאוסה ביותר^ג.

דברי המור וקציעה הובאו בשערי תשובה (צ"ב י') שכתב שהחיד"א הסתייג מהם: 'ובמחזיק ברכה (לחיד"א, צ"ב ד') כתב שבמור וקציעה מיקל זה בנגיעת צואת האף כי רמי ליה בידו, ולא נהירא עכ"ל'.

מ"מ מאחר והתבאר שמקור הדין בחז"ל הוא שיש ליטול הידיים רק לאחר נגיעה בטינוף סרוח -

^ג הדמיון בין נט"י לאחר נגיעה בטינוף לבין ההרחקה מצואה: מדפתח המור וקציעה במלמולי זיעה המחייבים נט"י וסיים בהרחקה מצואה - למדנו שהוא הבין שהנידונים דומים, וכן ניתן ללמוד ממה שהגר"א דחה את דברי המהרי"ל שחייב נט"י מחמת נגיעה בצואת האף והאוזן - ודחה הגר"א שאם היה להם ש"ס צואה הרי היו צריכים להרחיק מהם ד' אמות. ויש להבין מה הקשר בין הנידונים, וכי עלה על דעתם שצריכים להרחיק ד' אמות ממלמולי זיעה?

י"ל שאף שחייב ההרחקה מצואה הוא מדאורייתא מחמת הפסוקים (דברים כ"ג י"ד-ט"ו) 'וְכִסִּיתָ אֶת צִאֲתֶךָ... וְהָיָה מִן־הַיָּדָיו קִדּוּשׁ', כלומר שלא לעסוק בד"ת ותפילה במקום שהצואה איננה מכוסה - והגדרת 'צואה לענין זה' היא כל דבר שריחו רע ביותר מחמת עיפוש, ודרך בני אדם להתרחק ממנו [ראה בעמ' 22], ואילו מה שהצריכו ליטול ידיים לתפילה ולנוגע בטינוף באמצע הסעודה איננו רק כשנגע בצואה, אלא ה"ה כשנגע בטינוף עדין יותר, כגון מלמולי זיעה - אך שניהם מיועדים שלא יעסקו בדברי תורה בדרך בזיון, מדאורייתא בסמוך לצואה וכדו', ומדרבנן עכ"פ ליטול את הידיים שנגעו בטינוף מועט.

מאחר ולצואת האוזן והאף אין בכלל ריח רע - לכן הן לא יכולות להיות מוגדרות כצואה, וכל הצד של המהרי"ל לחייב נט"י לאחר נגיעה בהן היה רק מאחר והן נקראות בשם 'צואה', וע"ז השיב הגר"א שאם הן היו נקראות בשם 'צואה' ממש - הרי היו צריכים להרחיק מהן ד' אמות, ונמצא שגם אין להן ריח וגם אינן בשם 'צואה' - וכלל א"צ ליטול הידיים, ואילו המהרי"ל הבין שעכ"פ לא גרעו מטינוף, המצריך נט"י.

פשוט שצואת האף והאוזן אינן בכלל, אך עדיין יתכן שיש הנהגה טובה לנקות את הידיים מהן, כמ"ש המור וקציעה לגבי טיט.

כתב הערוה"ש (צ"ב י"א) שלא ראה נזהרים ליטול לאחר נגיעה בצואת האף, ושנראה לו שדי בנקיון לאחר נגיעה בצואת האף והאוזן, ושכמדומה שכך המנהג, אלא שהגר"א חולק בזה לגמרי, וכן בהג"ה אשל אברהם (בוטשאטש, צ"ב ז') כתב שנראה פשוט שלגבי צואת האוזן די בנקיון כלשהו גם לתפילה, כמ"ש המג"א (צ"ב ה') לגבי חכך במקום זיעה, והחומרא על נגיעה בליחת האף והאוזן - היא רק חומרא בעלמא ומדת חסידות למי שנקל עליו להזהר בכך; בספר מאיר עוז (ד' צ"ב ז') כתב שראה את הגר"ח ק שליט"א נוטל ידיו לאחר נגיעה בצואת האף, אלא שבספר ארחות רבינו (ק"ש י"ח) כתב שהקה"י לא הקפיד על נט"י לצואת האף [אף שהיה רוחץ ידיו לפני כל ברכה], ושכן העיד ת"ח המדייק בשמועותיו שראה לגרי"ש אלישיב זצ"ל שלא נוטל ידיו ואף לא ניקה בשאר מידי דמנקי אחר שנגע בצואת חוטמו.

נגיעה בעומק האף והאוזן

הרשב"א (במיוחסות קצ"ה) כתב '... אבל מקומות מגולים בפניו, ומקומות מגולים שבזרועותיו - אין זה מקום הטנופת, שאין שם מלמולי זיעה וצואה', ופשטות דבריו היא שרק מקומות המגולין שבפניו אינם בכלל מקום הטינופת, אך מקומות המכוסין שבפניו הם בכלל המקומות שיש בהם מלמולי זיעה, וכ"כ בספר ארחות רבינו (ק"ש י"ח) 'אמר הגר"ח ק שליט"א ששמע בשם מרן החזו"א זצוק"ל דאם נגע בתוך האף והאוזן לא גרע ממקומות המכוסים אף להגר"א ז"ל'.

אמנם, לענ"ד צ"ע, שהרי באף ובאוזן אין בלוטות זיעה ואין הם מקומות המטונפים, אלא יש בהם רק את ההפרשות הרגילות של צואת האף והאוזן - שבהן הרי נתבאר שדעת הגר"א שא"צ ליטול ידיים אחר הנגיעה בהן, וגם לדעת המהרי"ל שנטל ידיו לאחר הנגיעה בהפרשות - כל ששמענו מדבריו היה רק בנגיעה בהפרשות עצמן, אך בהחדרת האצבע למקומות הללו בשעה שהם נקיים - לא שמענו [ויתכן שהחזו"א הלך לשיטתו לומר 'לא פלוג' בכה"ג, ראה בהמשך], וכי יעלה על הדעת לחייב נט"י לאחר נגיעה בעומק הפה רק מפני שהוא מקום מכוסה - הרי בפה יש רק רוק ולא טינוף? וראיתי באלהיו זוטא (קס"ד ד') שכתב 'במקומות מגולים כגון בפניו או במקומות מגולין שבזרועותיו - מותר' - וניכר שכוונתו היתה לאפוקי מהדיוק שכתבתי לעיל שכל שהרשב"א התיר היה רק במקומות המגולין שבפניו, וקמ"ל האליהו זוטא שכוונת הרשב"א היתה שפניו וזרועותיו הם מהמקומות המגולין, ולא התכוון לומר שבפנים יש גם מקומות שאינם מגולים.

הביא הרב שטרנבוך בספר 'הלכות הגר"א ומנהגיו' (ע"ז) שהרב חיים ויטאל זצ"ל כתב בשער הכוונות (בהקדמה) 'גם הזהירני מאד מורי ז"ל שלא להכניס האצבע לתוך האזנים כדי לנקות הזהומא שבהם בתוך התפילה כלל... ואם עשה כך צריך נטילה', וביאר הרב שטרנבוך שהחמירו בזה משום שצואת האוזן היא כצואה, וחידש עוד טעם משום שהוא כנוגע במקומות המכוסים שיש בהם זוהמא, ולכן הסיק שאין סתירה בין האר"י שהחמיר ליטול ידיו אחר הכנסת האצבע לאוזן, ובין הגר"א שאמר שצואת האף איננה צואה, שלכו"ע איננה צואה ממש, והרמ"א הצריך נטילה מפני שמטונף

דלא גרע מחוכך שער, ועיקר כוונת הגר"א שצואת האוזן לא דומה למלמולי זיעה שמכוסים טפי, ואף שהנוגע בה א"צ נטילה, אך אם נגע עמוק מאד - מודה שדינו כנוגע במקומות המכוסים, כדברי האר"י (וכ"כ הרב משה צוריאלי בתשובתו, כדברי הרב שטרנבוך); לענ"ד דבריו אינם מוכרחים, מאחר ואין באף ובאוזן שום טינוף פרט להפרשות הרגילות, ואם למסקנת הגר"א אין דין הפרשות אלו כמלמולי זיעה - גם אין מקום לנט"י בתחיבת האצבע לשם.

הקשוני שמא יש באף בלוטות זיעה, וי"ל שברור שאין באף בלוטות זיעה, וכי בעינים ובאזנים ובפה יש בלוטות זיעה? בלוטת הזיעה הן על העור החיצוני, ובאף כלל אין עור אלא ריקמה שונה לחלוטין במבנה שלה, ועוד, מטרת הזיעה הרגילה היא לקרר באמצעות אידיי המים - והאף איננו מקום המיועד לאידיי [גם כלב שאין לו בלוטות זיעה מפותחות, ומנגנון הזיעה שלו הוא בלשון - צריך להוציא את הלשון החוצה].

נגיעה בבגד שיש בו זיעה

חידש הבה"ל (קס"ד ב', ד"ה שיש) 'נראה שנכון ליזהר מליגע אפילו באיזה בגד שידוע שיש שם הרבה זיעה - כגון בצד התחתון של הכובע המונח על הראש שיש שם הרבה זיעה מן השער, וכ"כ בשם בעל השבט הלוי (קובץ בית אהרן וישראל ל"ט תשנ"ב עמ' ע"ב) שהנוגע בזיעה הבאה ממקומות המכוסים כגון בגד הספוג בזיעה או בשפת הכובע מבפנים צריך נט"י, והנוגע בגרבים המזוהמות מזיעה צריך נטילה, אבל הנוגע בגרבים נקיות אין צריך נטילה - ופשוט שכאן מדובר **דוקא כשנגע בבגד שספג את סוג הזיעה המוגדרת כטינופת**, שהרי אין הבדל באם האדם נוגע בטינופת כשהיא על בשרו או על בגד.

אך **אם הבגד ספג את סוג הזיעה שאינה גורמת לטינוף** - אין צורך ליטול ידיו, כמ"ש בהליכות שלמה (כ' י"ז) 'הנוגע בבגדים שאין לובשים על מקום המכוסה - אף אם מלוכלכים בזיעה כגון גרבים או פנים הכיפה א"צ נטילה'.

אמנם, בהג"ה אשל אברהם (בוטשאטש, ד' כ"א) כתב [לגבי נגיעה בזיעה שברצועות התפילין] 'נראה שרק בנגיעה בגופו עשו חז"ל בזה דרך לא פלוג להצריך נטילת ידיים תמיד גם אם היה המקום נקי אז - **מה שאין כן בנגיעה בבגדיו במקום המלוכלך בזיעת אדם**... דפשיטא שאין צריך לנטילת ידיים או נקיון כפים על ידי הנגיעה במקומות שבו זיעה בהנ"ל כיון שהם מונחים במקומות שהם נדונים כמגולים - פשיטא **דלא נגרע... מבהיות הזיעה במקומה על גופו ובשרו שאין בה קפיידא כיון שהוא במקום מגולה**..., אך גם בזיעה שעל הבגדים כתונת וכדומה שמגיע להם ממקומות המכוסים - מכל מקום כיון שלא מצינו בדברי חז"ל להצריך נטילת ידיים או נקיון כפים על ידי נגיעה בזיעה שאינה במקומה במקומות המכוסים, ורק כשנדבקה זיעה ממש לידו מהכתונת שבמקומות המכוסים - אז יש מדת חסידות ליטול או לנקות ידיו, אך כשאינו מרגיש שנדבקה זיעה ממש לידו - אין לבלבל דעתו בזה נגד דעת הבריות, דלית דחש בזה כלל'.

חידוש מצאנו בספר חסידים (תתכ"ג) 'כשלוקח אדם קנוח בידו לקנח עצמו למטה מן הצואה, והנה רואה בעצמו שלא הוצרך לבית הכסא, והסיר מידו הקנוח ולא עשה לא גדולים ולא קטנים - אעפ"כ לא יגע בספרים עד שירחץ ידיו, כלומר שחייב נט"י **כשלקח נייר טואלט כדי להשתמש בו**, אך לא

השתמש, אך בפשטות אין זה מעיקר הדין, ויתכן עוד לומר שגם ספר חסידים עצמו התכוון רק כשלקח חפץ המיוחד לקינוח שבד"כ לא היה נקי, כפי המורגל בזמנם (הערת הרב רועי ז'ק שליט"א, ראה רש"י שבת פ"א. ד"ה מצד אחד 'באותו צד שקינח בו חבירו - לא חזי לקינוח, אבל בצד שני חזי').

נגיעה בנעלים

כתב המרדכי (ברכות קצ"ג-קצ"ד, וכ"כ תשב"ץ קטן רע"ז) 'ועל הדברים הצריכין נטילה אשר שאלת אם סגי בנקיון בעלמא בלא מים: דבר שאי אפשר להתברר בראיה ברורה אין לעשות פרוקא לסכנתא, וטוב להחמיר ליטול במים; ואלו שבעה צריכין נטילה אחריהם... החולץ מנעלים...', וכ"ה בשו"ע (ד' י"ח); ביאור הדבר משום שסתם נעלים מטונפים, ראה ברמ"א (קכ"ח י"ז) 'כשיורדין מן הדוכן לא יגעו במנעליהם המטונפים', וכתב המג"א (קכ"ח כ"ו) 'נ"ל דה"ה כשהם נקיים', וביאר הא"ר (קע"ח ל"ה) 'נראה דהכי קאמר - **סתם מנעלים כמטונפים**', הובא בפמ"ג (א"א קכ"ח כ"ו) ובמ"ב (קכ"ח ס"ב), וראה מ"ב (קכ"ד כ"ח) 'נכון להאב המביא קטנים כאלו לבהכ"נ - להשגיח על בגדיהם וסנדליהם אם הם נקיים, כדי שלא להכשיל בזה למתפללים בתוך ד' אמותיהם' - כלומר שהיה מקום רב לחוש שיש צוואה דבוקה לבגדי ונעלי הילדים שבגיל שמתרועצים בביהכ"נ, מה שבמציאות החיים שלנו לא מצוי.

מעניין לציין שהרמב"ם בתחילה (תפילה ז' ד') כתב 'כשנטל ידיו מברך...', ורק לאחר מכן כתב (תפילה ז' ה') 'כשלוש נעליו מברך...' - משמע שסבר שנעילת הנעלים לא פוסלת את ידיו לתפילה שהרי לפי סדר הברכות ברמב"ם לאחר נט"י הוא רוחץ פנים [ומתפנה], חוגר החגור, נועל הנעלים, ויוצא לדרך, מן הסתם לבית הכנסת - ולא ביאר שנטל שנית לאחר הנגיעה בנעליים ולפני התפילה (הערת הרב יחיאל מאיר שליט"א), שהרי פשוט שלא נהגו בימיו ליטול הידים מיד בקימה ורק לאחר סיום כל ההכנות - ליטול שוב ולברך, וממילא אם אמר לברך על הנטילה - ע"כ שרק אז היתה הנטילה הראשונה באותו בוקר - אם כי אין זו ראיה גמורה, כמובן.

מה שאמרו שסתם נעלים הן מטונפות הוא ברור ביותר לאור הכרת מציאות החיים שלהם, שלא היו כמעט דרכים סלולות אלא הלכו על חול רפש ובוץ, וצואת אדם ובע"ח היתה פזורה בכל מקום, שהרי בתי הכסאות היו רחוקים ומטונפים, ובלילה נוח יותר היה להתפנות בקירוב מקום [ראה בברכות ס"ב]. 'אמר עולא אחורי הגדר נפנה מיד... תנו רבנן איזהו צנוע זה הנפנה בלילה במקום שנפנה ביום, איני והאמר רב יהודה אמר רב לעולם ינהיג אדם את עצמו שחרית וערבית (כלומר, בזמן החשיכה) כדי שלא יהא צריך להתרחק, ותו רבא... ובליא אמר ליה לשמעיה פנו לי דוכתא ברחובה דמתא, וכן אמר ליה רבי זירא לשמעיה חזי מאן דאיכא אחורי בית חבריא דבעינא למפני', והנכרים בודאי לא הקפידו על מקום עשיית הצרכים, ובתי הכסא עצמם היו מטונפים ביותר; **אך בזמננו הדרכים נקיות ביותר**, והטינוף היחיד שעל נעלי יושבי הערים הוא או מעט בוץ בעת הגשמים או צואת כלבים - שמקפידים לנקותה מיד כשמתאפשר, ולעתים יש גם זיעה בחלק הפנימי של הנעלים, וגם סוליות הנעליים דורכות לכל היותר על עפר - וצריכים ראיה שגם בזמננו יש לומר שסתם נעלים מטונפות (הערת הרב יחיאל מאיר); **לאור זאת יש לפקפק האם המעוניין לטנוף ידיו [כגון שנטל אותם ללא ברכה, וכעת מעוניין ליטול בברכה] יוכל להסתפק בנגיעה בנעליו, שהרי בפשטות אינן מטונפות.**

וכן ראיתי בקובץ בית אהרן וישראל (ט"ו עמ' פ"ח) שצ"ע במה שהעולם רגיל לומר שהנוגע במנעלים באמצע הסעודה צריך נטילה שנית, שהרי מה שהתבאר בתשובת הרשב"א היה רק שהטינוף הפוסל את הנטילה לסעודה הוא רק מלמולי זיעה וצואה, וכל כיו"ב טינוף, אך עפר וטיט אינם פוסלים את הנטילה, ובזמננו שלא מצוי טינוף צואה בנעלים אלא רק עפר ואבק - מנלן שיצטרך ליטול ידיו שנית? ועוד הביאו בקובץ בית אהרן וישראל (ל"ט עמ' ע"ב) בירורי הלכה מהרב ואזנר זצ"ל - שמכיון שחיוב הנטילה בנוגע במנעליו הוא רק משום נקיות - 'א"כ הנוגע בנעלים חדשות אין צריך נטיל'... ונעלים שלבשו בחנות למדידה הרי הם כחדשות, ומקורו במור וקציעה (ד' ו'): '...משא"כ בחדשים שלא נעל אותן אדם עדיין - ודאי לית לן בה... דמשנעל אותן פעם אחת כבר שורה עליהן רוח רעה, דברגלים נמי פשיטא אפילו הם רחוצים זוהמא דבקה בהן - ואותו רוח זוהמא חלה על המנעלים מיד, מכל מקום נ"ל דתרתני בעינן נעל והלך בהן פעם אחת על הארץ'.

נגיעה בשומן המאכל

איתא בברכות (נ"ג): 'רבי זוהמאי אומר כשם שמזוהם פסול לעבודה כך ידים מזוהמות פסולות לברכה', וכתב הראב"ד (ברכות ו' ב') שיש לברך על מים אחרונים אם אכל דבר שיש בו זוהמא 'אני שמעתי בשימושי הגאונים הקדמונים שכתבו על המים האחרונים ברכה על רחיצת ידים - וחי ראשי דברים נכונים הם, שהרי חכמים דרשו את שתיהן מפסוק אחד וְהִתְקַדְּשְׁתָּם וְהִיָּיתֶם קְדוֹשִׁים, וכן אמרו ידים שהן מזוהמות פסולות לברכה, ובאמת ובבירור אם אכל דבר שיש בו זוהמא צריך לברך על רחיצתן, וכ"כ בשו"ע (קפ"א י') שאף למי שלא נוהג ליטול ידיו מפני שמלח סדומית אינו מצוי בינינו 'אדם שהוא אסטניס ורגיל ליטול ידיו אחר הסעודה - לדידיה הוו ידים מזוהמות, וצריך ליטול ידיו קודם ברכת המזון', וביאר המ"ב (קפ"א כ"ג) שלגבי האיסטניס שידיו מזוהמות - הנטילה היא מדינא 'ר"ל דזה מדינא צריך ליטול ידיו במים אחרונים לכו"ע'.

בפשטות כוונתם היא רק מפני כבוד הברכה, שהרי שומן התבשיל איננו טינוף, והרי לא שמענו שמי שאכל מאכל שומני בידיו אסור לומר דברי תורה, ושיצטרך ליטול נטילה גמורה לפני שימשיך לאכול לחם - אלא ע"כ שזה רק מפני מעלת הברכה, וכ"כ הראב"י (ה' א') ברכות קכ"ה) 'והני מילי שלא אכלו דבר מזוהם כגון בשר בהמה ועוף אי נמי דגים, אבל אכלו דבר מזוהם קיימא לן לקמן פרק אלו דברים ידיים מזוהמות פסולות לברכה, והני מילי לברכת המזון, אבל לבוא פרי הגפן לא'. בשו"ת הרשב"א (א' תק"ח) הוסיף שיש לשטוף ידיו גם לפני כוס של ברכה 'ומה שאמרו ידים מזוהמות פסולות לברכה לא אמרו אלא לברכת המזון ולמי שנוטל את הכוס לברכה, הא לברכות דעלמא לא אמרו אדם מעולם, ואדרבה אמרו (חגיגה י"ח): 'הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח', וכן אמרו (ברכות מ"א): דברים הבאים בתוך סעודה שלא מחמת הסעודה טעונים ברכה לפניהם ולא לאחריהם, דברים הבאים לאחר הסעודה טעונים ברכה לפניהם ולא אחריהם, ולא שיהא צריך לרחוץ ידיו - דאפילו בין תבשיל לתבשיל רשות אלא ע"כ בין תבשיל לגבינה, וסתם ידים כשרות לברכה ולתלמוד תורה', וכ"כ רב נטרונאי גאון (או"ח נ"ד) 'ואלו הן דברים מזוהמין שפסול אדם לברך עד שיטול, אמרו חכמים: כל שהיה קרב על גבי המזבח לקרבן אינו פוסל, וכל בהמה ועוף שאין קרבין לגבי המזבח, וחיה ודגים כולם - פסולין עד שיטול ידיו, וכשהן פסולין לברך - אין פסולין אלא כשמברכין על כוס של ברכה, אבל אם אין מברכין

על הכוס אין פסולין, ואף כשמברכין על היין נמי אין פסול אלא אותו שמזומן לברכה בלבד, שצריך ליטול בידו כוס'. בספר חסידים (נ"ח, הובא במג"א קפ"א ט') חידש גם **שינקה ידיו אף לפני ברכת הגפן באמצע הסעודה** 'האוכל וידי מלוכלכות בתבשיל והוא רוצה לשנות יין יקנה ידיו ויברך על היין וישתה, שנאמר שאו ידכם קדש וברכו את ה'.

כתב הטור (קפ"א י') 'גם בנטילה לא נהגו, ולא מיקרו לדידן ידים מזוהמות כיון שאין אנו רגילין ליטול ואין אנו מקפידים בכך, ומיהו אם יש אדם שהוא איסטניס ורגיל ליטול ידיו אחר הסעודה לדידה הוה ידים מזוהמות וצריך ליטול קודם ברהמ"ז, וכ"פ השו"ע שהאיסטניס שרגיל ליטול ידיו אחר הסעודה - לגביו הידים נחשבות כמזוהמות, וצריך ליטול (קפ"א י'), וחידש הפמ"ג (א"א קפ"א ט') **שהאיסטניס ינקה ידיו לפני שאר הברכות** 'הוא הדין כל הברכות אם מזוהמות אסור לברך', וביאר שלא דוקא ברכת מעין שלש שי"א שהיא מדאורייתא אלא אפילו שאר ברכות [כתבתי את דבריו רק לגבי איסטניס, שהרי הוא מבאר את המג"א שקאי על דברי השו"ע לגבי איסטניס], וכ"כ המ"ב (קפ"א כ"ג) 'וכתבו האחרונים שאפילו רוצה לברך על היין או פירות באמצע הסעודה צריך לקנחם מקודם כיון שידיו מלוכלכות והוא איסטניס', והוסיף השעה"צ (קפ"א ל"ב) לגבי האיסטניס 'והוא הדין כשרוצה לברך איזה ברכה שהיא'.

יש לעיין בחידושו של הפמ"ג שיש לנקות הידים לפני כל ברכה בסעודה, שהרי הפמ"ג ביאר את מקורו 'ועיין סימן צ"ב במ"א אות ד' סתם ידים כשירות לברכה - **הא מזוהמות פסולות**' [וכ"כ השעה"צ (קפ"א ל"ב) בשמו 'ומה דקיימא לן דסתם ידים כשירות לברכה - היינו כשאין מלוכלכות']; אמנם, לא מצאתי מג"א כזה בסי' צ"ב, אלא רק לגבי כשידיו נטנפו בטינוף ממש ולא כשרק התלכלכו במאכל שומני, שעל מה שכתב השו"ע (ד' כ"ג) 'לא תיקנו נטילת ידים אלא לק"ש ולתפלה, אבל ברכות דשחרית יכול לברך קודם נטילה, אא"כ הוא ישן על מטתו ערום - שאז אסור להזכיר את השם עד שינקה אותם' - כתב המג"א (ד' כ"ו) 'דסתם ידים אינן פסולות לברכה - דהרי מברכין על הפירות וא"צ נט"ל, וביתר ביאור כתב המג"א (קנ"ח ט') לגבי מה שא"צ ליטול ידיו לפני אכילת פירות 'ואף על גב שצריך לברך עליהם - סתם ידים כשירות לברכה, אלא א"כ יודע שנגע במקום מטונף' - **ומאחר ושני מקורות אלו במג"א מיירי בטינוף ממש - לכאורה לא ניתן ללמוד מהם לחייב נטילה לפני כל ברכה מחמת הנגיעה במאכל שאיננו מטונף אלא רק שומני, אלא המקור היחיד שמחייב לנקות את ידיו מזוהמת התבשיל לפני ברכת היין בסעודה - הוא רק ספר חסידים, ושם לא רמז שה"ה לפני כל ברכה שלא במסגרת הסעודה** [הרי הוא לא מחייב נט"ל לפני אמירת דברי תורה, אלא רק לפני ברכת הגפן - שהיא ברכה חשובה].

מ"מ כל החידוש שאין לברך כשהידים מזוהמות בתבשיל - אמור רק לגבי איסטניס, ואין ללמוד מכאן שכפי ששומן הדבוק בידיו מחייב שינקה אותן לפני שיברך ברכה באמצע הסעודה אף שאין בו ריח רע - כך גם כשהיטול ליטול ידיו לאחר שנגע במלמולי זיעה - הוא לאו דוקא כשידיו מטונפות בלכלוך בעל ריח רע. ולכאורה פשוט שאין הנידונים שווים, כי מה שכתב הפמ"ג שינקה את ידיו משומן המאכלים לפני שיברך - הוא אמנם בשל כבוד הברכה [כפי שהסכים גם היעב"ץ שראוי לנקות את ידיו מצואת האוזן אף שאינה מוגדרת כטינוף, וכ"כ הפמ"ג לגבי נגיעה בטיט ורפש], אך **לא עלה על דעתו לתת לזה דין נגיעה בטינוף**, הרי גם הפמ"ג לא חייב אותו ליטול ידים במים לפני שממשיך לאכול לחם, או לנקות ידיו לפני שיאמר דברי תורה בסעודה; צא וראה שלדעת הראב"ה שרק לפני ברהמ"ז צריך ליטול ידיו - הרי שתיקנו זאת רק לפני ברכה קבועה כמו ברכת המזון שלעולם באה אחר טינוף כזה,

וכן לרשב"א שתיקנו גם לפני כוס של ברכה - כי היא חשובה ביותר, ואף לספר חסידים - הוא דוקא לפני ברכת בפה"ג החשובה, אך לא לפני כל ברכה, ובודאי שלא לפני אמירת דברי תורה או המשך אכילת הלחם; ועוד, הגר"א מצא את מקור הדין של נט"י אחר נגיעה בטינוף - בסוגיא של אחיזה בתפילין לאחר תה"מ, ולא כתב שמקור הדין נובע מסוגיית מים אחרונים, שלשיטתו הם 'חובה ומצוה כמו מים ראשונים' (מעשה רב פ"ד) ונתקנו לאחר נגיעה במאכלים ולפני ברכת המזון [ובכך יכלו להיות מקור ברור ללמד על כך], ובע"כ שהבין שאין קשר לשם.

נגיעה בכתבי הקדש

מבואר בשבת (י"ד, ובפירש"י ותוס') שאסור לאחוז ס"ת בידיו ישירות ללא מטפחת [טעמי הדבר: 'משום כבוד תורה ומשום חיבתה' (הל' ס"ת - גנזי מצרים), 'משום שהידיים עסקניות הן' (רמב"ן שבת י"ד), 'שלא יתעסקו בו הידיים יותר מדאי ויניחו שם דברים שבסבתם יבואו הספרים לידי קלקול או הפסד' (מאירי מגילה ז'), כדי לחזק את הגזירה שכתבי הקדש יטמאו תרומה - כדי שהעכברים לא יקרעו] (רמב"ם אה"ט ט"ה, פיה"מ ידיים ג'), וכדי להפריש מהאיסור של אחיזה ללא מטפחת - **גזרו שידי הנוגע בכתבי הקדש יפסלו תרומה** (מחצית השקל ריש קמ"ז).

לאחר מכן **גזרו שגם סתם ידיו יפסלו את התרומה מפני שהן עסקניות ונוגעות בבשרו ובמקום הטינופת** - ואם יגע בהן בתרומה היא תמאס מלאוכלה, ותפסד; נחלקו הראשונים (תוס' שבת י"ד: ד"ה כיון ורמב"ן שבת י"ד. מול המרדכי מגילה תתל"ד בשם הראב"ה) האם כשגזרו על סתם ידיים - ביטלו את הגזירה הראשונה, או שהיא קיימת, כגון כשנטל ידיו ושמרן, ואח"כ נגע בספר [והחזו"א (ידיים ז' י"א) כתב שיתכן שאין כאן מחלוקת וגם המרדכי יודה שגזרו אף בידים משומרות, אך מצאתי במהרי"ט (א' קל"ו) שכתב שנראה שתוס' דלא כראב"ה].

כתב הבה"ל (קס"ד ב' ד"ה לחזור) שנראה שכל גזירת סתם ידיים היתה רק לענין תרומה, שגזרו שאם יגעו בידים מזוהמות בתרומה יטמאוה ויטנפוה, ואגב זאת תקנו נט"י גם לחולין, אך **לא מצאנו שגזרו שהנוגע בספר אחר הנטילה יצטרך שוב נטילה לחולין** כפי שקנסו בתרומה את מי שנגע בספר ללא מטפחת; ועוד כתב שמשמעות הרמב"ן ותוס' שגם לגבי תרומה - כל שגזרו שיטול לאחר שנגע בספר בידים נטולות הוא רק מאחר וכבר גזרו שסתם ידיים שנגעו בספר פוסלות תרומה - לא ביטלו את הגזירה כשנגע אחר נט"י, אך לגבי חולין מסתבר שגזרו רק על סתם ידיים ולא שיפסלו ידי מי שנגע בספר אחר נטילה.

גם החזו"א (ידיים ז' י"א) כתב שנראה שבזמן שהיו טהרות - היה אסור לאכול פת חולין אחר נגיעה בספר - כי היה חייב לטהר ידיו לתרומה, אך בזה"ז שכל גופו טמא וכל המאכלים ראשונים לטומאה ואין מצריכים נטילה חוזרת אחר נגיעה בכלים שנגעו באב הטומאה - א"צ ליטול שנית אחר שנגע בספר [וכתב להקל אף לפי הצד שהגזירה כדי שלא יאחז בספר ללא מטפחת, כי עיקר הגזירה לטמא תרומה, ולא חמור מראשון הנוגע בידים שאיננו מצריכים נטילה שנית].

כל זאת דלא כחיי אדם (א' מ' כ') שכתב 'נראה לי דהנוגע באמצע סעודה בספר תורה או בתפילין או ברצועות או במגילה מן המגילות הנכתבים על קלף כדן - **צריך ליטול ידיו**, שהרי כל אלו מטמאין

הידים... אך כיון שלא מצאתי דין זה בפוסקים - יטול ידיו ולא יברך, וסיים הבה"ל 'ומ"מ אפטר דלכתחלה נכון ליזהר בזה שלא ליגע באמצע סעודה', כלומר לא שאם נגע יצטרך ליטול ידיו כדעת הח"י אדם, אלא רק להזהר לכתחילה שלא לגעת בסת"ם באמצע הסעודה.

ביאור אחר מצאנו ברמב"ם (ס"ת י"ו) שכתב 'לא יאחז אדם ספר תורה בזרועו ויכנס בו לבית המרחץ או לבית הכסא או לבית הקברות אף על פי שהוא כרוך במטפחות ונתון בתוך התיק שלו... ולא יאחז את ספר תורה כשהוא ערום', וכתב המהרי"ט (א' קל"ו) שיש שפירשו שכוונתו שאדם ערום לא יאחז ס"ת, והקשה עליהם [שהלשון היתה צ"ל 'ערום לא יאחז ס"ת'], ויותר היה נראה לו לפרש שכוונת הרמב"ם שלא יאחז ס"ת ערום ללא מטפחת אפילו ע"י אחיזה בעמודיו שמא יגע בו - ובכך יפסיד את מצוות ההגבהה או ההולכה, אף שלא נגע בו בפועל [ובפשטות מוכח ממה שחשש מאחיזה בעמודים שמא יגע בו - שאסורה אפילו הנגיעה סתם בס"ת ולא רק אחיזתו ללא כיסוי בעת הקריאה בו או הגבהתו, וכ"כ בביאור באר יהודה (ס"ת י"ו) שהנגיעה אסורה גם בידים נקיות, ולא חילק בין קריאה בו לנגיעה סתם; לענ"ד אף שהפירוש שהאדם הוא ערום נכנס טוב יותר בסדר הדברים ברמב"ם - לאחר שכתב שלא יכנס עם ס"ת לביהכ"ס, אך גם לפירוש שלא יגע בו ללא מטפחת - י"ל שהחשש היה שמא יגע בו בידים עסקניות, ונמצא שכל הלכה זו ברמב"ם עוסקת בהנהגות כבוד לס"ת, לא להכנס עמו לביהכ"ס, להרחיקו מהמרחץ, לא לאחוזו בידים, ולא לשבת על מטה שס"ת עליה], וכ"כ המג"א (ריש קמ"ז) שלא יגע אף בעמודים, אך הכרעת המ"ב (קמ"ז ב') שיכול לאחוז בעמודים ללא מטפחת.

ויש להקשות שלשון הרמב"ם (ס"ת י"ח) 'כל הטמאין ואפילו נדות ואפילו כותי מותר לאחוז ספר תורה ולקרות בו - שאין דברי תורה מקבלין טומאה, והוא שלא יהיו ידיו מטונפות או מלוכלכות בטיט, אלא ירחצו ידיהם ואח"כ יגעו בו' - מוכיחה שבידיים נקיות מותר לגעת בס"ת, ודלא כמ"ש ברמב"ם לעיל, וי"ל שנקיון הידים מועיל רק לעצם הקריאה בס"ת ולא לנגיעה בו, כפי שהוסיף הטור (י"ד רפ"ב) '...אלא ירחצו ידיהן ואח"כ יקראו בו' (ביאור באר יהודה ס"ת י"ו).

'לא פלוג' בחיוב נטילה אחר נגיעה במקומות המכוסים

התבאר לעיל שצריך ליטול את הידים לאחר נגיעה במקומות המכוסים שיש בהם מלמולי זיעה וצואה לאכילה ולתפילה, ויש לברר האם זו גזירה מוחלטת שאמרו בה 'לא פלוג', כלומר שגזרו גם על מקומות שכעת הם נקיים אך היו ראויים להתלכלך, כגון מקומות המכוסים - אך כעת הם לאחר רחצה, מקומות המכוסים אצל רוב בני האדם - ואצל אדם זה הם גלויים, ומקומות שבד"כ הם מכוסים - אך יש זמן שהם רגילים להתגלות:

לכאורה, מאחר וכל חיוב הנטילה הוא מדרבנן בלבד - אמור לחול כאן הכלל 'ספיקא דרבנן לקולא', ובפרט כאשר יש לידים חזקת נקיון, כמבואר במשנה (ידים ב' ד') 'ספק הידים ליטמא וליטמא וליטהר טהור', וכדעה זו פסק השו"ע (ק"ס י"א), אלא שהוסיף 'ויש מי שאומר שעל כל זאת אם יש לו מים אחרים - שיטול ידיו ויוציא עצמו מן הספק', וביאר המ"ב (ק"ס נ"א) 'והטעם כיון שאפשר לצאת בקל מידי ספיקא', אך עדיין יש לדון האם אמרו כאן 'לא פלוג'.

העירוני (הרב מאיר ערבה שליט"א) שכאן הוא נידון חמור יותר, שהרי המרדכי (ברכות קצ"ג-קצ"ד) הסתפק האם די בנקיון בעלמא או שצריכים דוקא מים לדברים הצריכים נטילה [ההולך בין המתים, ההולך מבית

המרחץ, הנוטל צפרניו, החולץ מנעלים, הנוגע ברגליו, והחופף את ראשו וההולך מבה"כ], והסיק להחמיר כי 'דבר שאי אפשר להתברר בראיה ברורה אין לעשות פירוקא לסכנתא'; ומ"מ אף שאין לנו מושג איזו סכנה יש בזה, ומנין שהסכנה תסור דוקא במים ולא בניקוי, אך במה שלא מפורש בדבריו בודאי שאין לחוש לסכנה; ובפרט כשהרשב"א (א' קנ"ג) לא ראה עדיפות לרחיצה במים על פני ניקוי 'ולא תקנו נטילה אלא לסעודה ורחיצה ונקיות לתפילה וקרית שמע, ומכל מקום מסתבר ודאי שאדם ישן על מטתו ערום והידים עסקניות גרועות הן מסתם ידים, וחזקה מטונפות הן בנגיעת בית הסתרים - ופסולות הן להזכרת השם, אלא שאינו צריך לנטילת ידים, אבל מנקה ידיו ברחיצת מים או בצורות או בכל דבר דמנקה, ואחר כך עושה צריכין אלו, ולבסוף נוטל את ידיו [=לתפילה (י.ש.)].

'סתם ידים' והרגלי הנקיון בזה"ז

מציאות החיים בזמננו כמעט ואיננה מאפשרת לידים להתלכלך בסתמא, ללא שממש יגע בטינוף, ואף שה'ידים עסקניות' (משנה טהרות ז' ח') - אך לכאורה באופנים הרגילים של עסקנות הידים - אין להן במה להתלכלך, שהרי **הרגלי ואפשרויות הנקיון שלנו הם מעבר לכל דמיון למה שהיה מצוי בזמן חז"ל:** הרחובות נקיים ללא תעלות ביוב פתוחות וללא לכלוכי צואה בכל מקום [כדרכם להתפנות בכל מקום שלא רואים אותו, ובלילה - עוד פחות הרחיקו, כדעתבאר לעיל], ובתי הכסאות שלנו נקיים [עכ"פ ביחס לבתי הכסאות של לפני עשרות שנים] ואין לנו עביט של מי רגלים תחת המיטה, ואף צואת התינוקות נעטפת בטיטולים - ובגדיהם החיצוניים בד"כ נקיים, הנעלים נקיות כי אין טיט ורפש ברחובות הנקיים המרוצפים והמכוסים באספלט, ואפילו החצרות שלנו מרוצפות או מכוסות דשא, ואנו מתקלחים במים חמים הזורמים בלחץ וכמעט ללא הגבלה - וזו פעולה שגרתית יומיומית, ומי הרחיצה זורמים החוצה עם הלכלוך שנשטף בהם - ולא שוהים באותו מקום עד שיסריחו, ואנו לא שוהים במרחץ שמימיו כמעט ולא מוחלפים [מחמת הקושי שבמילוי וחימום הרבה מים], ויש לנו חומרי סבון ושמפו זמינים ויעילים, ומשתמשים בדאודורנט ובבושם, מצחצחים שיניים במברשת עם זיפים מותאמים ומשתמשים במשחת שיניים וחוט דנטלי, על הסדינים שלנו אין טיפי דם מכינים פרעושים וכו', בגדינו נקיים ומכובסים בקלות במים חמים וסבון יעודי - ולא בנהר המלא בוץ וביוב, ואנו מייבשים את הבגדים במייבש כביסה או בחבלי כביסה מוגנים - ולא במקומות החשופים ללכלוך, ורוב שהייתנו במשך היום היא במקומות ממוזגים ומאווררים ומוצלים ונקיים, ומכך שחז"ל תיקנו מצוה לרחוץ פניו ידיו [עד המרפק] ורגליו [עד הברך] לכבוד שבת - מוכח שאת שאר הגוף לא בהכרח רחצו אפילו פעם בשבוע [כלומר, כפי שחז"ל עיגנו את מצות הדלקת הנר במצוה כדי למנוע מצב שרבים יהיו ללא תאורה מחמת הדחק להשיג חומרי תאורה, וכשעיגנו זאת במצוה היו מחייבים להתאמץ בזה, כך גם לגבי רחצה - עיגנו את הרחצה בע"ש במצוה כדי למנוע מצב שרבים ישארו ללא רחצה מינימלית מפני הדחק והקושי שבהשגת מים וחימומם], בקיצור - מה יעשה הבן ויטנף את ידיו [עדיין ניתן לתוחבן לבית השחי כדי לטנפן, אך 'סתם ידים' לא מגיעות לשם בד"כ]? כמובן שגם בזמן חז"ל היו חומרי ניקוי, בשמים ומרחץ משוכלל, אולם הזמינות שלהם בודאי לא התקרבה לזמינות שלנו לנקיון והיגיינה במישור הפרטי והציבורי.

'מקומות המכוסים' - לאחר רחצה

הבן איש חי (שו"ת תורה לשמה י"ג) נשאל האם אחר יציאתו מהמקוה צריך ליטול ידיו לפני ברכה, וביאר שמאחר ואמרו שכשמברך בתוך המקוה יפסיק בזרועותיו בין הלב לערוה - ש"מ שלא הקפידו שכפות ידיו תגענה בבשרו, ומוכח שמאחר וכעת אין חשש מלמולי זיעה א"צ נט"י, ואפילו אם כבר יצא מהמים אך בשרו עדיין לח - דינו כמי שעדיין עומד בתוך המקוה; אמנם, הבן איש חי הוסיף שאם כבר התנגב - צריך נט"י אף שגופו עדיין נקי, כי כשהצריכו נט"י אחר נגיעה במקומות המכוסים לא חילקו בין אם רחץ גופו או שלא רחץ [והידש שנגיעה ברגליו חמורה יותר כי טומאתו היא לא רק משום מלמולי זיעה אלא כי שורה שם רוח רעה - ולכן אם נגע בהן מיד בצאתו מהמים - צריך נט"י].

בספר הליכות שלמה (כ' ט"ו) החמיר עוד יותר שרק כשעומד בתוך המים אין מלמולי זיעה, אך מיד אחר הרחיצה - הנוגע במקום מכוסה צריך נטילה; וכן ההוא בהג"ה אשל אברהם (בוטשאטש, ד' כ"א) 'נראה שרק בנגיעה בגופו עשו חז"ל בזה דרך לא פלוג להצריך נטילת ידים תמיד גם אם היה המקום נקי אז...'.¹

ולא זכיתי להבין את דבריהם, שהרי לא מצאנו גזירת חז"ל על 'מקומות המכוסים' כדי שנאמר בזה שלא חילקו בגזירתם, אלא זו רק הגדרה של הרשב"א לתיאור המציאות היכן יש טינוף, וממילא אם בפועל אין באותו מקום טינוף מחמת הרחצה - הרי הוא ככל מקום שאינו מטונף, וכיצד ניתן לגזור על הנגיעה שם? הרי עינים רואות שבמציאות החיים שלנו כלל לא מצוי טינוף גם על חלקי הגוף המכוסים, פרט לבמקום בית השחי ובית הערוה ובבגדים הצמודים לשם, ומעט טינוף תחת כיסוי השיער ובכפות הרגלים - ששם אכן מצוי מעט יותר טינוף באופן יחסי; ואצלנו יש גם אמצעים להפחתת הזיעה - מקומות מגורים קרירים ומאווררים, בגדים קלילים המאפשרים את אידוי הזיעה המועטת, שימוש בדאודורנט [חלקם מפחיתים את הזיעה וחלקם רק מבטלים את הריח], וכל כיו"ב, וגם אם מתטנפים מחמת סיבה כלשהי - משתדלים להתנקות במהירות האפשרית, ולא זכיתי להבין כיצד ניתן לומר במציאות זו 'לא פלוג' בדבר שאיננו גזירת חז"ל (וכן שמעתי מהרב יחיאל מאיר שליט"א)? ובדומה לזה ראיתי בספר כף החיים (ד' פ"ה) שסתם שאם רחץ גופו היטב ולא נשאר בו שום טינוף אין צריך נט"י, וכן ראיתי בשם הספר 'יבקשו מפיהו' (לא ראיתיו בפנים) בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל שכאשר הדרך להתקלח כמה פעמים בשבוע - שוב אין דין נטילה בנגיעה במקום מכוסה [אפי' לא התקלח באותו היום].

וכן ראיתי שכתב הרב שריה דבליצקי בספר זה השלחן (או"ח ב' ד') שחלק על החזו"א במה שהצריך נט"י גם למי שרגיל בגילוי השרוולים [מובא בהמשך] וכעת ראיתי שכן הוא להדיא מוכח במקור האי דינא שהוא תשובת הרשב"א שכתב 'אבל מקומות מגולים בראשו ובפניו ובמקום מגולה שבזרועותיו אין זה מקום הטינופת שאין שם צואה וזיעה וכך אנו נוהגים' - הרי שתלה הדבר ביש שם זיעה או בדאין שם במציאות, ופשוט שאין כאן שום ענין של גזירה ותקנה קבועה מחז"ל, עד שנאמר שאלה שאין נוהגים לכסות שם בטלי במיעוטיהו, כל זה לא נזכר בשום מקום; והוכיח את היסוד שלו ממה שלא נזכר שיזהר שלא לגעת בידיו בגופו בעת ברכת הטבילה, ומכך שאמרו (שו"ע ע"ד ב') 'הרוחץ ערום במים צלולים ורוצה לשתות יכסה בבגד ממטה ללבו... כשיברך, ודוקא בבגד, אבל בידים לא הוי כיסוי, הגה: וה"ה אם מכסה ראשו בידיו לא מיקרי כסוי הראש' - ומדוע אמרו רק שהטעם שכיסוי בידים

איננו נחשב ככיסוי כי אין גוף מכסה גוף, ולא כתבו שהטעם הוא כי האדם נוגע במקומות המכוסים - 'אלא ודאי דתלוי הכל במציאות מלמולי זיעה', ודלא כדעת החזו"א.

יש להעיר על דבריו שאף שההוכחה איננה מוחלטת, שהרי ניתן לדחותה שמדובר שהאדם לא נוגע בכפות ידיו בגופו או שלא גזרו בעודו עומד במים, אך עדיין נראה שצדקו דבריו כי במקור הדין ברשב"א ניכר שהתכוון ש'מקומות המכוסים' הוא תיאור מציאות ולא גזירה, וממילא לא מסתבר לומר שלא חילקו בגזירתם - כי אין כאן שום גזירה; כך או כך עדיין קשה מכאן על החזו"א - שאם הוא החמיר על מי שרגיל ללכת בשרוולים קצרים להחשיבם כמקומות המכוסים אטו מי שמכסה זרועותיו - ק"ו שהיו צריכים להחמיר במקום שתמיד מכוסה ומזיע ולא להקל גם באותם רגעים שהוא טבול במים, ואף שאין זו הוכחה מוחלטת.

נגיעה במקומות המכוסים שהורגלו לגלותם

כתב הפמ"ג (משב"ז צ"ב ב') 'ואם הולך יחף ברגליו - אפשר דהוה בכלל מקומות המגולים', הביאו המ"ב (ד' נ"ד), ולמדנו מדבריו שיתכן שאין חשש נגיעה ב'מקומות המכוסים' במי שמגלה אותם [מן הסתם כוונתו למי שרגיל בגילויים], ובדומה לזה כתב במחצית השקל (ד' כ"ג) 'ולענ"ד דהכל לפי המדינה ודרך לבושיה, דבמקום שיש להם כתונת שרחב בית היד וכן אין כורכין סביב הצוואר - א"כ נשאר עד השיעור שכתב מ"א [ביד עד המרפק ובצוואר עד החזה] ע"פ הרוב מגולה, וליכא שם מלמולי זיעה', הובאו דבריו במ"ב (ד' נ"ג) 'כתב במחצית השקל דזה תלוי לפי מנהג המקומות אם הדרך להיות מגולה'; וכן הוא גם לחומרא, כפי שכתב הבן איש חי (שנה ראשונה תולדות י"ז) 'במקום שדרך הנשים לכסות פרקי זרועותיהם הסמוכים לכף, שדרכם להניח לולאות סמוך לכף בראש הכתונת שתהיה הכתונת מכסה כל הזרוע [כלומר שהן מכפתרות את סוף השרוול] - אז גם אם נגעה בזרוע צריכה רחיצה משום נקיות', והוסיף הכף החיים (ד' צ"ט) שמשמע מדבריו שגם בגברים אם דרכם לכפתר את סוף השרוול - הנגיעה בזרוע נחשבת כנגיעה במקומות המכוסים.

עוד הוסיף במחצית השקל 'אבל במקום שכורכים מטפחת סביב צווארם ובית יד של כתונת שלהם קצר - א"כ גם אלו מקומות על פי הרוב מכוסים ויש גם שם מלמולי זיעה', וכתב הביאור הלכה (ד' כ"א ד"ה צריך) שלא העתיק את דבריו אלו כי לא משמע כן בזבחים ברש"י (י"ח: ד"ה ולא), שבגמ' שם (זבחים י"ח:) כתוב שמקום חגירת האבנט הוא מתחת למקום המרפק ומעל המתנים: 'מאי לא יחגרו בַּיָּדָא אמר אביי לא יחגרו במקום שמזיעין, כדתנאי כשהם חוגרין אין חוגרין לא למטה ממתניהן ולא למעלה מאציליהן - אלא כנגד אצילי ידיהן', ופירש"י מדוע לא יחגרו מעל גובה המרפק 'לפי ששם היד שוכב תמיד על הצלעות, ומזיע'; בשו"ת מנחת יצחק (ד' קי"ד) ביאר שכוונת הבה"ל לחלוק על מחה"ש לקולא, שמחה"ש החמיר להחשיב את המקום מעל המרפק כמקום מלמולי זיעה אף כשמורגלים בשרוולים קצרים, וחלק הבה"ל שמשמע מרש"י שלא די במה שהזרוע מכוסה כדי שתזיע - אלא רק בצירוף מה שהיד תמיד שוכבת [ישירות] על הצלעות [ולענ"ד כלפי זה די ללבוש חולצה שחוצצת בין מקום הצלעות לזרועו הלא מכוסה] ואין כוונת הבה"ל לומר שללא שרוול יחשב כמקום זיעה - כי מאחר וסוף סוף המקום מאוורר - אין בזיעה זו משום זוהמא, שהרי הרמ"א (ד' כ"א) והט"ז (ד' ט"ו) ביארו שמלמולי הזיעה הם זוהמא כעין שעורים קטנים - וזה הרי לא מצוי במקום מאוורר; פשוט שמה שהתורה וחז"ל מתייחסים למקום שמעל

המרפק כמקום זיעה עדיין לא אומר שהנוגע שם מתחייב בנט"י, שהרי כפי הגדרת הרשב"א גם בזרועותיו ופניו המגולים יש זיעה, וצריך ליטול הידים רק אם נגע במלמולי הזיעה - שהם כדורי שומן ולכלוך, ולא כשסתם נגע בזיעה, ואילו לגבי האבנט התורה אמרה שלא יחגרו במקום הזיעה, ולא הצריכה מלמולי זיעה. עכת"ד המנחת יצחק].

אמנם, החזו"א רוח אחרת עמו, שכתב (קובץ אגרות א' ד') שמאד החמירו להזהר ממפסידי הנט"י המבוארים בשו"ע, והוסיף ש'למעלה מפרק הזרוע של יד בכלל מקום מכוסה, **אף שרבו מגולי כל היד בטלה דעתם**' - הרי שלא הסכים שיש לבדוק את המציאות האם יש או אין שם מלמולי זיעה, אלא סבר שיש לומר 'לא פלוג' [הסתפקתי האם כוונתו שמה ש'בטלה דעתם' של מגולי היד משפיע שגם המורגלים בגילוי יצטרכו ליטול ידיהם כשנגעו מעל המרפק למרות שאצלם אין כלל חשש למלמולי זיעה, או שכוונתו רק שמי שמורגל בכיסוי יצטרך ליטול ידיו אם נגע שם, ולא יוכל לומר שמקום זה נחשב כמגולה כי הולכים אחר רוב הציבור המגלים אותם, אך במי שזרועו מגולה תמיד - מודה החזו"א שלא יצטרך ליטול ידיו, כי סוף סוף תמיד אין שם מלמולי זיעה; ובספר זה השלחן המובא בסמוך פירש שכוונתו היתה להחמיר על מגולי הזרועות ליטול ידיהם אף שאצלם אין טינוף, וצ"ע].

הרב שריה דבליצקי זצ"ל (זה השלחן או"ח א' ד', וגם ב' ד') חלק על החזו"א וסבר שאין לומר כאן 'לא פלוג' מאחר ודברי הרשב"א אינם גזירה אלא רק ביאור המציאות שכשהמקום מכוסה יש בו מלמולי זיעה **'הרי שתלה הדבר ביש שם זיעה או בדאין שם במציאות, ופשוט שאין כאן שום ענין של גזירה ותקנה קבועה מחז"ל, עד שנאמר שאלה שאין נוהגים לכסות שם - בטלי במיעוטיהם, כל זה לא נזכר בשום מקום'**; את דבריו תמך גם בכך שהבן איש חי (שנה ראשונה תולדות י"ז) כתב שהזרוע נחשבת כמקום המגולה בעת הנחת התפילין, וממילא כ"ש שאם מקום זה מגולה אצלו כל היום - לא יצטרך ליטול ידיו אחר נגיעה שם, אך דחה את דבריו שהרי אם כל היום הזרוע מכוסה - הרי שגם בעת הנחת התפילין מצויים שם מלמולי זיעה, ומ"מ סבר שמי שמורגל כל היום לגלות את זרועו יוכל להקל אם נגע שם כי בפועל אין אצלו שם מלמולי זיעה, כפשטות לשון השו"ע 'ומקום מגולה שבזרועותיו אין להקפיד' - ולא הזכיר כלל 'מרפק' אלא כל מקום שהוא מגולה בזרועותיו, וגם לא אמר 'שבזרוע' אלא 'בזרועותיו' - שר"ל כל אחד כפי שאצלו מגולה; עוד שתי ראיות הביא מהשו"ע (ע"ד ג') שאמר שניתן להפסיק בין הלב לערוה ע"י חיבוק הזרועות, ולא השמיע שצריך להקפיד שכפות ידיו לא תגענה בגופו, ואם כפי החזו"א - היה לו לגזור בתוך המים אטו חוץ למים; וכן בסעיף שלפניו (ע"ד ב') כתב שהרוצה לשתות במקוה צריך לכסות ראשו, אך לא מועיל כיסויו בידו, וביארו המפרשים שהוא משום שאין גוף מכסה גוף, ואילו לחזו"א היה להשמיע שמכל מקום לא יוכל לברך כי הוא כנוגע במקומות המכוסים, אלא ודאי דתלוי הכל במציאות מלמולי זיעה.

כתב בשו"ת מנחת יצחק (ד' קי"ד) בשם הגהות בית ברוך (הרב בנימין זילבר זצ"ל) על החיי אדם (כלל ב') שאם נגע בגופו אחר הרחיצה עדיין צריך נט"י משום רוח רעה, אך י"ל שרו"ר שייכת רק במקום שתמיד מזוהם ורק לעתים הוא נקי, אך **אצל מי שרגיל ללכת בגילוי הרי תמיד איננו מזוהם - וי"ל שאין אפילו רוח רעה** [כפי המבואר בב"י בשם זוה"ק אף לענין רו"ר בבית הכסא (לא מצאתי ב"י זה)], וממילא אף שלכתחילה צריכים להזהר, אבל אפשר שמגולי הזרועות שלא מקפידים בנט"י אחר שנגעו בזרועותיהם - יש להם על מי לסמוך על הפמ"ג והמ"ב (שהתבארו לעיל), שסתמתם שהוא כמקומות הגלולים מעידה שאף אין בזה רוח רעה; ומה שהפמ"ג כתב בדרך אפשר - י"ל שהוא רק לענין רגלים

מגולות, שהן חמורות, אך לא לגבי זרועות הרגילות בגילוי.

גם בספר הליכות שלמה (כ' ט"ז) הובאה דעת הגרש"א זצ"ל ש'הנוגע בחלק הזרוע שרגיל להיות מגולה - א"צ נט"י' [כוונתו לחלק העליון של הזרוע (עפ"י מה שבהערה שם הפנה להל' זו)], אך העיר שיש מקום להחמיר בזה, ולגבי נגיעה בגוף של קטן שלא מקפידים על גילוי כתב (כ' ט"ז) שא"צ נטילה, וכ"כ בקובץ בית אהרן וישראל (ל"ט עמ' ע"ב) - בירורי הלכה מהרב ואזנר זצ"ל 'הנוגע בקטן במקום שדרכו להיות מגולה אצל קטנים - אף שאצל גדולים רגילים לכסות מקומות אלו אינו צריך נטילה'.

ובספר קובץ תשובות (ג' י"ב) כתב הגריש"א זצ"ל בשם המור וקציעה ומחצית השקל שא"צ נטילה כשרגילים בשרוולים קצרים, וכן בשם הפמ"ג שאפשר שההולך יחף הוא בכלל מקומות הגלויים, אלא שהביא את הערת הבה"ל על מחה"ש שהזרוע מזיעה מחמת הצלעות [ולא הבנתי את כוונתו, שהרי אף שיש זיעה, אך היא מתאדה ולא מסרחת], ולדבריו עכ"פ מקום הזרוע של קטן יהא דינה כמו אצל גדול, כי היא מונחת על הצלעות; ומ"מ כבר התבאר לעיל בשו"ת מנחת יצחק שכוונת הבה"ל לא היתה להחמיר אלא להקל.

נגיעה במקום שרגילים שמתגלה בזמנים מסויימים

יש לבאר האם נגיעה במקומות שבד"כ הם מכוסים, אך לעתים מזומנות רגילים לגלות אותם - נחשבת כנגיעה במקומות המכוסים, כגון בנגיעה בזרוע מעל המרפק ובשערות ראשו בעת הנחת תפילין, ובנגיעת האשה בדדיה בעת ההנקה; בפשטות היה נראה לומר שמאחר ובד"כ מקום זה מכוסה, הרי שיש בו מלמולי זיעה, ואין סיבה להחשיבו כ'מקומות מגולים' בזמן הקצר שמגלים אותו, אמנם, יש כאן מקום עיון.

נגיעה בשערות בעת הנחת התפילין

כתב השו"ע (קס"ב ח') 'נטל ידו אחת ושפשפה בראשו [כדי לנגבה]...', וביאר המג"א (קס"ב י"ד) 'בראשו - פי' בכובע שבראשו, והסביר הפמ"ג (קס"ב אשל אברהם י"ד) 'הא בשערות אף על פי שלא חיכך טמאות, ולפי זה במניח תפילין של ראש לדעתו צריך לזהר שלא יגע כלל בשערות ראשו, וצ"ע, וכ"כ עוד הפמ"ג (צ"א א"א ג') 'ולהניח תפילין של ראש... לא יגע בידו בשערות ראשו דבעי נטילה, וביאר המחצית השקל (קס"ב י"ד) מדוע הוצרך המג"א לבאר שמדובר כשנגע בכובע שבראשו 'דליכא למימר בראשו ממש - הא מבואר סוף סימן קס"ד דאם נגע תוך הסעודה בראשו נטמא ידו וצריך נטילה'; בשו"ת לבושי מרדכי (א' א') הקשה מדברי שו"ת מהרש"ל (ע"ב) שמתיר בשעת הדחק להזכיר אזכרות בהנחת ידו על ראשו 'אפילו מי שירצה לברך ברכת נהנין והוא בלילה שאין לו כובע עליו, או כשרוחץ באמבטי - די לו במה שמכסה את ראשו בידיו, ודחה שמדובר שמניח את הזרוע ולא את כף היד, וסיים שאין בידו להכריע; וכן כתב בספר דינים ונהגות מהחזו"א (ג' י') שבעת הידוק התפילין של ראש החזו"א לא נגע בראשו בידיו אלא בהפסקת הכיפה.

אמנם, לא ידעתי להלום את הדברים, שהרי בשו"ע עצמו (קס"ד ב') כתב 'מי שעומד בסעודה ונזכר שנגע... או שחיכך בראשו... ובמקומות המטונפים שיש בהם מלמולי זיעה - צריך לחזור וליטול ידי' - הרי שלא הקפיד על נגיעה בשערות אלא רק בחיכוך בראשו במקום מלמולי הזיעה, וממילא

מסתבר שכל כוונת המג"א שפירש שניגב ראשו בכובע ולא בשערות - היא רק כי קשה לנגב מים בשערות עצמן, אלא דוקא בכובע, ואין הכרח לומר שהמג"א החשיב נגיעה בשערות כנגיעה במלמולי זיעה; וכ"כ המ"ב (קס"ד י') 'אבל אם לא חיכך אלא שנגע בשערותיו - א"צ נטילה, ואפילו אם קינח בהם', וביאר יותר (מ"ב קס"ב נ"ח) 'ואף דאם נגע בזיעה צריך נטילה שנית... שאני הכא שאינו מחכך בין השערות מקום הזיעה, אלא מקנח ידיו מלמעלה'; וכ"כ הכף החיים (ד' צ"ח) שנגיעה בשערות המגולות לא מחייבת נט"י 'משמע בהדיא מפשט הלשון [של השו"ע 'אבל מקומות המגולים בראשו ובפניו'] דמה שהוא חוץ לכובע שמשימים על הראש [=הכיפה] והוא מגולה - אין להקפיד, ולא שנא בין אם יש שם שער בין אם הוא מגולח, והטעם משום דהזיעה אינה מזקת אלא אם כן יש בה זוהמא... ומקומות המגולים כיון ששולט שם האויר אין בזיעה ההיא שום זוהמא, ואפילו יש שם שיער - גם כן שולט האויר'; הוסיף המנח"י (ד' קי"ד) שיש להתיר בנגיעה בשערות בעת הנחת התפילין 'די"ל דמה שעושים לצורך המצוה, לאו היינו דינו כנוגע במקומות המכוסים שיצטרך נטילה, וראיתי משו"ע (י"ד רס"ה ח') דאין צריך לכסות ערות הקטן בשעת ברכת המילה - אלא ודאי כיון דהוא לצורך המצוה, וא"א באופן אחר, ע"כ אין צריך נטילה'. בקובץ בית אהרן וישראל (ל"ט עמ' ע"ב) הביאו בירורי הלכה מהרב וואזנר זצ"ל, שחילק היכן חוכך בראשו: 'החוכך בראשו במקום שיער במקום שדרכו להיות מכוסה ע"י הכיפה - חייב בנט"י, והחוכך במקום שיער שלא מתחת לכיסוי הראש - אינו חייב בנט"י, ומתחת למקום שלעתיים מכוסה בכובע אבל רוב הזמן אינו מכוסה - נראה שיש להחמיר (עפ"י הכף החיים דלעיל), אבל הנוגע בשערות ראשו אין צריך נטילה (עפ"י המ"ב דלעיל)'.

נגיעה בזרוע בעת הנחת התפילין

כתב הבן איש חי (שנה ראשונה תולדות י"ז) שבזמן הנחת התפילין זרוע שמאל נחשבת כמקום מגולה וא"צ נט"י לאחר הנגיעה בה, וכן דדי אשה נחשבים כמקום המגולה בזמן שמניקה; משמעות לשונו שרק בעת הנחת התפילין וההנקה מקומות אלו נחשבים כמקום מגולה - ומסתבר שהבין שאף שבד"כ הוא מקום זיעה, אך בעת שהוא מגולה - הרי בפועל הזיעה מתאדה. אמנם משמע שהכף החיים (ד' צ"ט) הבין שכוונת הבן איש חי שזרוע שמאל אצל איש כלל איננה כמקום המכוסה 'משמע שאם נגע ביד שמאל עד סוף מקום הנחת התפילין אין צריך רחיצה כיון שמגלה אותם בשעת הנחת תפילין וממשימש בהם - לא חשיב ממקומות המכוסים, משא"כ ביד ימין, ולענ"ד כמש"כ שגם הבן איש חי לא התכוון אלא בעת ההנחה [כפי שהיתרו הוא רק בעת ההנקה ולא תמיד, וז"פ] - ומסתבר שכה"ח הבין שמאחר ובד"כ הוא מקום זיעה, הרי שגם בזמן הקצר שהמקום מגולה - סוף סוף יש בו מלמולי זיעה מחמת רוב הזמן שהוא מכוסה. המנח"י (ד' קי"ד) כתב ששמע מזקני ירושלים 'שאף שנזהרים בנט"י בנגיעה בקיבורת, מ"מ אין נוטלים ידיהם אחר הנחת תפילין, מטעם היות מטבע הנחת תפילין דורש נגיעה ביד - כך הוי מצותה, ואפשר דהוי זלזול בתפילין אם יטלו ידיהם'.

אמנם, הרב שריה דבליצקי זצ"ל (זה השלחן או"ח א' ד') תמה על הבן איש חי שהרי בד"כ הזרוע מכוסה - וממילא מצויים בה מלמולי זיעה 'אבל דבריו אינם נראים, דכיון דטעם נטילה זו היא משום מלמולי זיעה המצוים בכל מקום מכוסה - אין סברא לומר שמכיון שמניח שם בבקר תפילין לא יהיו שכיחים שם מלמולי זיעה כל המעל"ע [ואפשר כוונתו במי שהולך בתפילין כל היום וממשימש שם תדיר אבל אין לשונו מורה כן], ומה יענה לשבת ויו"ט, ובפרט לפי מה שכתב האר"י ז"ל (שער הכוונות דף י'). 'ויכסה זרועו בטלית כדי

שתהא הנחת תפילין בהצנע' דבהנחת תפילין של יד צריך לכסות עם הטלית - א"כ לעולם חשיב כמקומות המכוסים' [את הראיה מהאר"י לא הבנתי, כי הוא לא מיירי בכיסוי צמוד לזרוע, כשרוול, אלא בטלית המכסה מלמעלה, וברור שהזרוע עדיין יכולה להתאוויר], וכ"כ בספר דינים והנהגות מהחזו"א (ג' י') שהחזו"א היה נזהר מלנגוע בזרועו בעת הנחת התפילין של יד.

נט"י אחר יציאה מבית הכסא

כתב התשב"ץ (קטן רע"ו) 'ואלו הן הצריכים נטילה אחריהם... ההולך מבית המרחץ... ההולך מבית הכסא, ומיהו לענין נקיות אמרינן בברכות מי שאין לו מים חופף את ידיו באבן או בצרור או בקיסם דכתיב ארחץ בנקיון כפי - בכל מידי דמנקי; ומיהו בכל מקום נטילה שלא לצורך אכילה כהנך דברים דמצריך לעיל - סגי בנקיות בעלמא, אבל לענין אכילה בעינן נטילת ידים במים דוקא... והני מילי לענין אכילה אבל לענין שתיה ולענין תפלה אינו צריך להמתין אלא יקנח בצרור או בקיסם', הובאו דבריו בעוד ראשונים, וכ"פ השו"ע (ד' יח) 'אלו דברים צריכין נטילה במים... והיוצא מבית הכסא ומבית המרחץ, וביאר המ"ב (ד' מ') 'והיוצא מבהכ"ס - אפילו לא עשה צרכיו, וכן מבית המרחץ אפילו לא רחץ שם - ומשום רוח רעה ששורה באלו המקומות'.

אמנם, **הבדל גדול יש בין בתי הכסאות בזמן חז"ל לבתי הכסאות המצויים אצלנו**, שלגבי בתי כסאות שלהם מבואר בברכות (כ"ו.) שלא רק שאין קורין ק"ש ומתפללין [וה"ה כל אמירת דבר שבקדושה] בבית הכסא שיש בו צואה - אלא שיש אף להרחיק ממנו ד' אמות [וכן כמלא עיניו - כשמחיצות ביהכ"ס לפניו] אף כשכעת אין בו צואה. עם זאת, גם בזמננו היו בתי כסאות שלא היה להם דין בית הכסא - 'אמר רבא הני בתי כסאי דפרסאי אע"ג דאית בהו צואה כסתומין דמו', ופירש"י 'בחפירה היו ופיהם ברחוק מן הגומא והוא בשיפוע, והרעי מתגלגל ונופל לגומא' - מבואר בהגדרה זו שאת שם ביה"כ נותנת העובדה שהרעי נשאר באותו מקום, אולם אם הרעי אינו נשאר שם אין לו דיני בית הכסא - ומותר אף להתפלל שם [כשאין לכלוך או ריח רע]; אשר על כן, מדינא י"ל שגם בתי כסאות שלנו דינם כפרסאי שהרי הרעי אינו נשאר שם, ומקפידים לאווררם [ואינם גרף של רעי כי מקפידים לנקותם והם עשויים מחומר שאינו בולע], אלא שהחזו"א (י"ד ד', י"א) **הסתפק אם אכן ניתן לתת להם דין בית הכסא דפרסאי מאחר והצואה מתעכבת בו** מעט זמן עד ששוטפים אותה, וכתב שאין היתרו ברור וצריך להחמיר מספק; בשם הגר"י קלופט זצ"ל מפורסם שחלק על ספיקו של החזו"א, **וסבר שיש לבית הכסא דידן דין בית הכסא דפרסאי** דבתי כסאות דידן נקיים טובא, ומה שהצואה נחה מעט אינו סיבה להחמיר כיון שהוא על מנת לפנותה מיד ולא על מנת להניחה בשום צד קביעות [וכן ראה בבה"ל (פ"ג ד"ה הזמינו) שלא חל שם הזמנה לבית הכסא כאשר יודע בעת ההזמנה שיהיה צריך תיכף לכסות, וגם אינו גרוע ממקום שהוזמן לקבורה והניח בו את המת בפירוש על דעת לפנותו - שמותר], ומובן שכל זאת רק כאשר בית הכסא נקי כשאר חדרי הבית, ולא בשעה שיש בו לכלוך או ריח רע.

אף אם נחוש לספק החזו"א שמא עדיין דינם כביהכ"ס גמור [דלא כהכרעת הגר"י קלופט] - מסתבר שאין זאת אלא כשהחשש הוא לאיסור תורה כגון תפילה או הרהור תורה שם, אולם **בדבר שגם בבית הכסא רגיל אין בו איסור תורה כגון ליטול ידים לאחר היציאה מבית הכסא** [כשאינו צריך נטילה מחמת נגיעה במקום המטונף] - **נראה שא"צ לחוש בבית הכסא דידן**, ולא נצריך נט"י למי שיצא מהם, ובלבד

שיברכו מחוץ לחדר [אולם כשמדובר היה בישיבה הורה להם מו"ר שליט"א שינגבו את הידים מחוץ לחדר מאחר ותפקיד הישיבה הוא גם לחנך ליראת שמים ובכך מחדירים להם שיש כאן איזו שהיא בעיה].

כתב החזו"א (כ"ד כ"ו) שגם **אין נוטלים ידים בביהכ"ס** [והחמיר אף אם נטל שם ידיו והוציאן רטובות לנגבן בחוץ; מ"מ לא הבנתי כלפי מה כתב שלא מצאנו בהדיא, ותלה זאת באם בביהכ"ס יש רק רוח רעה או גם זוהמא, ושקשה להקל]; אמנם לענ"ד בבתי הכסאות שלנו יש מקום יותר גדול להתיר ליטול ידים לאכילה, שמעיקר הדין אין דינם כביהכ"ס, אלא שבאג"מ (אה"ע א' ק"ד) לא התיר ליטול ידים לאכילה אף בבית הכסא שלנו [ולגבי נט"י לתפילה התיר ליטול שם אם אין מקום אחר - כי לא גרע מנקיין הידים, המועיל לתפילה בשעה"ד, אבל מ"מ יגב ידיו מחוץ לביהכ"ס]; עכ"פ בודאי ניתן ורצוי לבנות צורת הפתח להבדיל בין האסלה לכיור, כמ"ש בשו"ת אור לציון (א' א"ח א').

נט"י אחר יציאה מחדר הרחצה

נראה שניתן להקל בשופי ליטול ידים בחדר הרחצה המצוי אצלנו, שהרי אצלנו המים שוטפים את הלכלוך ונעלמים מיידית בניקוז, ולא נותר במקלחת לכלוך שיכול להיות מוגדר כ'זוהמה' [א"כ המקום בפועל מטונף וכדו'], ואין סיבה שלא להתייחס לחדר הרחצה כאל בית הכסא של פרסיים - שמותר אפילו להתפלל בו.

נט"י ביום הכפורים

כתב המ"ב (תרי"ג ו') שמי שנגע באצבעו במקומות המכוסים רשאי ליטול ביוהכ"פ עד סוף קשרי אצבעותיו; להלן יתבאר שהיתר נט"י הידים ביוהכ"פ איננו ברור, ובפרט לא לאחר נגיעה במקומות המכוסים; לאור מה שהתבאר במאמר הנוכחי שנגיעה במקומות המכוסים מעיקר הדין איננה מחייבת בנט"י אם היד בפועל לא התטנפה - הרי שיש לפקפק בהיתר זה.

יש להקדים את יסודות הל' נט"י ביוהכ"פ (והוא סיכום מאמרו של הרב יב שליט"א, עם תוספות משלי):

שנינו (יומא ע"ג:) 'יום הכפורים אסור... וברחיצה', וביארה הגמ' (יומא ע"ז:) 'ת"ר אסור לרחוץ מקצת גופו ככל גופו', ואסרו אפילו להושיט אצבעו במים (פסחים נ"ד:) 'א"ר אלעזר אסור לו לאדם שיושיט אצבעו במים בתשעה באב כדרך שאסור להושיט אצבעו ביום הכפורים', ואסרו אפילו להצטנן באמצעות כלי שיש בו מים שמא ינתזו על בשרו (יומא ע"ח.) 'רב אשי אמר כסא דכספא חסר נמי אסור משום דמזדריב', אף שאין כאן כוונת רחיצה כלל [אמנם, י"ל שמה שהחמירו שלא יצטנן בכוס מים הוא מאחר שהוא מתעסק בלהתקרר הרי שדנים גם התקררות בשוגג כשהמים ישפכו עליו - כהתקררות ברצון, שכיון שמתעסק בזה - אם יקרה שיישפכו עליו מים יהיה נוח לו בזה, והרי הוא כאילו עשה לדעת, והוה רחיצה של תענוג (הרב יחיאל מאיר שליט"א), ויתכן שיש לדחות, שהרי כשמוציין בקירור 'יבש' הוא לא בהכרח מונויין בקירור 'רטוב', וכי מי שמתקרר במזגן ישמח כשישפכו עליו מים? או שמא י"ל שאין זה סתם רצון להתקררות אלא רצון להתקררות עם מים, וצ"ע].

ההיתרים שמצאנו לרחצה ונט"י ביוהכ"פ הם רק למקרים לא שגרתיים: א' - כשהתלכלך (יומא ע"ז:) וואם היה מלוכלך בטיט ובצואה רוחץ כדרכו ואינו חושש'; ב' - משום רוח רעה (יומא ע"ז:) 'תנא דבי

מנשה רשב"ג אומר מדיחה אשה ידה אחת במים ונותנת פת לתנוק... מ"ט אמר אביי משום שיבתא', ופירש"י 'לפי שרוח רעה שורה על הלחם הנלקח בידים שלא נטלן שחרית' - ומוכח שאלמלא הסכנה לתינוק לא יכול היה ליטול ידיו בבוקר; ג' - **להקביל פני רבו ולשמור פירותיו** (יומא ע"ז:); ת"ר ההולך להקביל פני אביו או פני רבו או פני מי שגדול ממנו, עובר עד צוארו במים ואינו חושש... רבא שרא לבני עבר ימינא למעבר במיא לנטורי פירי א"ל אביי לרבא תניא דמסיע לך שומרי פירות עוברין עד צוארן במים ואין חוששין, רב יוסף שריא להו לבני בי תרבו למיעבר במיא למיתי לפרקא' - שמוכח שאלמלא סיבות אלו היו אוסרים אף לעבור במים דרך הילוכו למרות שאינו מתכוון לרחיצה כלל; ד' - **לצורך חולה** - בגמ' מפורש רק שמותר לסוך חולה, אך נראה שק"ו לרחיצה.

לדעת הרמב"ם (תפילה ד' ח') אין נט"י ביוהכ"פ, שכתב 'ביום הכפורים ובתשעה באב שאין שם רחיצה' - אינו מברך נטילת ידים, אולם להלכה (שו"ע תרי"ג ב' ג') התקבל להתיר נט"י ביוהכ"פ, והוא מפני שלש סיבות - סכנה, לכלוך, מצוה:

א' - **סכנה**: מבואר בשבת (ק"ח:); יד לעין תקצץ', ופירש"י 'שרוח רעה שורה על היד ומסמתו', ומוסיפה הברייתא 'תניא רבי נתן אומר בת חורין היא זו ומקפדת עד שירחוץ ג' פעמים', ופירש"י שהרוח השורה על הידים לפני הנטילה מקפידה שינטלו ג' פעמים; אם כוונת הגמ' שנגיעה במקומות אלו לפני נטילה היא סכנה - מסתבר שיתירו ליטול ידים ביוהכ"פ, וכ"כ הרא"ש (יומא ח' ג') בשם ר"ת 'ואין לך מלוכלך יותר מבבוקר קודם נטילה... ואם כן סכנה היא - שאי אפשר שלא יגע באחת מאלה... הלכך מותר לרחוץ ידיו ואינו חושש', ולפ"ז מה שהוצרכו ללמד שיטלו ידים לפני נתינת פת לתינוק משום שיבתא' - הוא כי בתינוק נוטלים שוב לאחר שנטלו שחרית - משום שיבתא' מועטת שיש כשנטל שחרית והסיח דעתו - שמסוגלת להזיק רק לתינוק (מאירי יומא ע"ז:). תוס' נתקשו ש'לא ראינו מי שיזהר עכשיו ליטול ידיו כשבא להאכיל תינוק', ותירצו שאין אותה רו"ר שורה באלו המלכיות, ולפ"ז היום, שכלל אין סכנה במניעת נט"י שחרית - לא היינו אמורים ליטול ביוהכ"פ, כמ"ש הכפות תמרים (תוספת יוהכ"פ, יומא ע"ז:); 'הלא בזמן הזה מעולם לא ראינו ולא שמענו דמי שנגע בעינו טרם יטול ידיו דנסמאו עינו, אלמא דגם רו"ר של שחרית אינו מצוי בינינו ואיך מתירים ליטול ידים שחרית [ביום כפור] הלא אין רו"ר מצוי בדורות הללו? וצ"ע'.

ב' - **לכלוך**: עוד טעם להתיר נטילה ביהכ"פ נלמד מהרא"ש (בסוף ברכות סי' כ"ג, יומא ח' ג'), ובשו"ת ריש כלל ד' שכתב שידים שנגעו במקום הטנופת בזמן תפילה הן שוות לידים שמלוכלכות בטיט ובצואה בשאר היום [אף שנגיעה במקום הטנופת היא לכלוך מועט ביחס לנגיעה בטיט וצואה], וכתב הטור (תרי"ג) 'אם היו ידיו מלוכלכות בטיט ובצואה מותר לרחצן... הלכך בבוקר דסתם ידים מלוכלכות מותר לרחצן, וכן בכל היום אחר שעשה צרכיו וקנח או הטיל מים ושפשף בידיו'.

ג' - **מצוה**: מפורש בגמ' (יומא פ"ח.) 'כל חייבי טבילות כדרך ביום הכפורים', והרמב"ן (תוה"א שער האבל עמ' רנ"ו) דימה נט"י באבל לטבילת מצוה בט"ב וביוהכ"פ, ומתיר נט"י לתפילה אפילו כשידיו לא נתלכלכו 'ורוחץ ידיו כדרכו לתפילה דהוה ליה כחייבי טבילות שטובלין כדרך בין בת"ב בין ביום הכפורים - דכל רחיצת מצוה מותרת, ונטילת ידים לתפילה מצוה היא, ולהקביל פני רבו עובר במים, להקביל פני השכינה לא כל שכן, אבל שלא בשעת תפילה אם היו מטונפות מדרך קינוח רוחץ כדרכו כדאמרין אם היה מלוכלך בטיט ובצואה רוחץ כדרכו, ואם לאו אינו רוחץ אלא לתפילה'.

סתם ידיים: לטעם הרא"ש [לכלוך] מותר לרחוץ רק את מה שהתלכלך בפועל [ולא עד סוף קשרי אצבעותי], אך לא יוכל ליטול 'סתם ידיים' לתפילה, וכן מוכח מהר"ן (פסחים קט"ו:) שאם בודאי נגע בגופו - פסול לברכה, ואם הסיח דעתו משמירת ידיו - צריך ליטול שנית לסעודה כי גזרו עליהן לעניין טומאה, אך הן כשרות לברכה ותפילה [ואף אמרו שאם יחמיר ליטול הרי הוא מגסי הרוח], אבל מלשון הרמב"ן (בתוה"א אבל ק"ז) משמע שכוונתו להתיר ביוה"כ נטילת סתם ידיים לכל תפילה, ובהכרח שהוא סובר שהן פסולות לתפילה.

עשה צרכיו ולא קינח: כתב השו"ע (תרי"ג ב' ג') 'נוטל אדם ידיו שחרית ומברך על נטילת ידיים... אם הטיל מים ושפשף בידו, או עשה צרכיו וקנח - מותר לרחוץ דהוה ליה ידיו מלוכלכות... ואם רוצה להתפלל, אפילו לא קנח נמי מותר ליטול עד סוף קשרי אצבעותיו' - כלומר, שלא היקל ליטול סתם ידיים, ואף לא התיר בהטיל מים ללא שפשוף, ועל מה שהתיר בעשה צרכיו בלא קינח - השיג הב"ח (תרי"ג ג') והתיר ליטול לתפילה רק כשקינח, ואף כתב שיכול לכתחילה לקנח וליטול כדי לברך אשר יצר; המג"א (תרי"ג ג') חלק על הב"ח וכתב שא"צ לקנח ולשפשף כדי ליטול לתפילה, וצ"ע, שהרי הב"ח הוכיח שהרא"ש לא התיר ללא קינח.

נטילה מחמת נגיעה במקומות המכוסים: כתב הדרך החיים (א' ט"ז) לגבי נט"י שבכל יום 'כל הדברים המנויים לעיל הצריכין נטילה משום רוח רעה, ואפילו נגע רק באצבע קטנה - צריך ליטול עד הפרק, ולכל הפחות עד קשרי אצבעותיו, אבל אם לכלך ידיו בטיט או ברפש אין צריך לנקות אלא מקום המלוכלך בלבד', והביא דבריו המ"ב (תרי"ג ו') גם לגבי יוהכ"פ, והוסיף שרשאי ליטול עד סוף קשרי אצבעותיו גם אם רק נגע באצבעו בגופו במקומות המכוסים ששם הוא מקום זיעה, אך אם נגע בטיט ורפש ירחץ את המקום המלוכלך אפילו לתפילה.

אמנם, איננו יודעים כיצד להבין את דבריו, שהרי גם דה"ח הסובר שטעם הנטילה משום רו"ר - לא כתב להתיר ליטול מפני כן גם ביוהכ"פ, והמ"ב עצמו (ד' מ"א) הרי כתב שהנוגע ברגליו הוא משום נקיות ולא משום רו"ר, ובפרט שלא בכל רו"ר התירו ליטול ביוהכ"פ אלא רק כשיש חשש סכנה [יד לעין תקצץ, 'שיבתא'] - וא"כ כיצד יהא מותר ליטול ידיו ביוהכ"פ לאחר נגיעה במקומות המכוסים?

ויותר היה נראה להורות שמי שנגע במקומות המכוסים ביוהכ"פ לא יוכל ליטול ידיו כדי לברך אשר יצר, אלא רק לנקותם, ובשעת התפילה ירחץ רק את המקום המלוכלך בלבד מחמת הנגיעה במקומות המכוסים, ואם אצלו מקומו אלו לא מטונפים בפועל - נראה שלא יוכל ליטול ידיו גם בשעת התפילה אלא רק לנקותן, כי גם למי שחשש לומר 'לא פלוג' לגבי מקומות המכוסים כשבפועל הם נקיים, אך ביוהכ"פ שהיתר הנטילה בו איננו מוסכם - לא יוכל להקל ליטול.

לגבי מ"ש הבה"ל (תרי"ג ד"ה ואם) 'ואם לבו תוהא עליו בשביל שאינו נוטל - רשאי הוא ליטול כדי שיהיה יכול להתפלל בדעה מיושבת' - בודאי ראוי שיפעל בעצמו שלא להזדקק להיתר זה [מאחר ואיסור נט"י הוא ודאי, ואין סיבה אמיתית לחייב אותו ליטול, כיצד יתכן שמה שלבו נוקפו יהיה סיבה מספיקה להתיר איסור? הרי לבו נוקפו הוא אמנם סיבה לטיידה, והסרת הטיידה היא מצוה, אך כיצד סיבה זו יכולה להתיר איסור - והרי הצטוינו על עינוי זה, כפי שלא יוכל לאכול בטייעון שהרעב טורדו מתפילתו?].

תוספת בהגדרת 'טינוף'

ריח רע טבעי

שנינו (שבת ב' ב') 'אין מדליקין בעטרן מפני כבוד השבת', ומבאר הירושלמי (שבת ב' ב') 'עטרן בין כבה בין דלק ריחו רע, שלא תאמר הואיל וריחו רע יהא טעון הרחק ארבע אמות - לפום כן צריך מימר אין מדליקין בו', וביאר הפני משה 'אגב אורחיה אשמעינן שלא תאמר דינו כשאר ריח רע לענין ק"ש ותפלה וצריך הרחק ד' אמות ממנו - לפום כן צריך מימר דלענין הדלקה בלבד הוא דאמר'; מכאן למד החיי אדם (א' ג' י"ב, הובא במ"ב ע"ט כ"ג) 'כשם שמרחיקין מן הצואה כך מרחיקין מן הריח רע אפילו אינה צואה, וכל שדרך בני אדם להצטער מאותו ריח נקרא ריח רע... **נראה לי דדבר שטבעו ריח רע, מותר, ולא נקרא צואה אלא מה שנסרח מחמת עיפוש**', הרי שהוסיף תנאי בריח רע - שיהא זה ריח של דבר שהתקלקל, ולא ריח טבעי שהדרך להצטער ממנו.

וכן מצאנו במ"ב (ע"ט כ"ג) שהביא את הגדרת החיי אדם, וכן כתב (מ"ב צ"ח ז'): '...אין להתפלל בבית שיש שם שכר חדש או מי דבש [מפני חסרון הכוונה], וכ"ש **ריח רע מעופש קצת**'; וכן הוסיף (מ"ב רכ"ז ט') על מ"ש השו"ע שאין לברך על הרעמים בבית הכסא: 'זה"ה אם היה בבית שמקצבין בו בשר דשם **ריח מעופש מאד**, או שהיה הולך במבואות המטונפות...'; וכ"כ (מ"ב פ"ו ג'): 'כתב הא"ר והובא בפמ"ג במרתפות היין שיש ריח רע **מעופש וקץ ביה** אסור לקרות ק"ש, וה"ה כל כה"ג'; אמנם, הוסיף שם להסתייג מכך 'וברמב"ם (תפילה ד' ט' גדולי החכמים לא היו מתפללים בבית שיש בו שכר ולא בבית שיש בו מורייס בעת עפוש - מפני שריחו רע) משמע דמותר, ורק גדולי החכמים היו נזהרין מזה בעת התפלה, עיין שם, ולפלא שלא העירו בזה', אך דחה את עצמו בשעה"צ (רכ"ז י"א): 'אפשר דהכא [בבית שמקצבין בו בשר] - משום **דיש ריח רע יותר גדול, ועל כן נחשב זה כמבואות המטונפות**, ובהכי נוכל לישב ההיא דסימן פ"ו שהבאתי שם בשם אליה רבה דמרתפות היין גם כן אין לדבר שם דברי תורה [שמדובר כשקץ בריח הרע המעופש], ובחנם השגתי שם עליו [מהרמב"ם דמייירי בריח מורייס מעופש, אך לא קץ בו כל כך - ורק בכה"ג התיר מעיקר הדין], עיין שם'; הרי שלמסקנת המ"ב **רק ריח רע מעופש שקץ בו ביותר הוא בכלל טינוף, אך דבר שריחו מעופש קצת איננו בכלל טינוף**, אם כי הוא עלול לבטל את הכוונה בעת התפילה, ולכן גדולי החכמים לא היו מתפללים שם.

אמנם, כל זאת לגבי הרחקה מריח רע, אך לגבי נגיעה במלמולי זיעה, שהתבאר לעיל שיש ליטול ידיים לתפילה או באמצע הסעודה לאחר שנגע בהם - פשוט שכלפי זה אין צורך בריח רע מעופש מאד, כי בזה הנידון איננו מחמת הרחקה מצואה - השייכת ל'וְהָיָה מִחֲנִיף קְדוֹשׁ' [וגם לא מחמת ביטול כוונה בתפילה], אלא רק מחמת חובת הנקיות, והוא תלוי במהותו בטינוף בעל ריח רע, אך אינו צריך להיות סרוח כצואה ממש.

הקאה

קיא היה לפני זמן קצר מאכל טוב וטעים - אלא שמיצי הקיבה הרסו מיידית את טעמו וריחו, ובפועל הריח כעת רע ביותר ומצער את האנשים [אף אם זה ריח מיצי הקיבה ולא ריח המאכל עצמו שעדיין

לא הספיק להתקלקל], וממילא פשוט שריח של קיא הוא בכלל ריח של עיפוש [עיפוש איננו תלוי במה שיעבור זמן רב, אלא בפעילות נמרצת של חיידקים המשתמשים בחומרי המזון לצורך עצמם, וגורמים לקלקול; בידי הוה עובדא בצ'ולנט שהושאר על הבלעך במקום שחוממו נמוך, ובחום זה החיידקים מתרבים במהירות, ותוך זמן קצר הוא התעפש בעודו עומד על הבלעך], ולכן מסתבר שיש להרחיק מקיא, שהרי הוא מאוס וריחו רע ובד"כ מתרחקים ממנו; אמנם, כתב בספר נזירות שמשון (דף ד': לסי' ע"ו, הובא ברעק"א ובמ"ב ע"כ) 'נ"ל דמקיא אע"ג שהוא מאוס א"צ להרחיק ממנו דאין בה ריח רע, גם המאכל לא נתעכל, ובסי' ע"ט ס"ד משמע שהכל תלוי בריח [ההרחקה מצואת כלב תלויה באם יש בה ריח] וכן ברס"י ע"א (לא הבנתי למה כוונתו), גם לא נשתמט חד מהפוסקים שהזכירו לאיסור, ועוד דהכלבים אוכלים אותו, ועדיין לענין טומאה נקרא אוכל'; הרי שכתב כמה טעמים מדוע א"צ להרחיק מקיא אף שהוא מאוס: א' - אין בה ריח רע, והרי הכל תלוי בריח, ב' - המאכל לא נתעכל, ג' - הפוסקים לא הזכירו לאיסור, ד' - הכלבים אוכלים אותו, ה' - לענין טומאה נקרא אוכל; טעמים אלו אולי שייכים במאכל שנפלט מייד לאחר אכילתו ולא הספיק להתחיל להתעכל, אך מאכל ששהה מעט בקיבה והתחיל להתעכל והתערב במיצי הקיבה - יש לו ריח רע וברור שצריך להרחיק ממנו, אף אם הכלבים אוכלים אותו ונקרא אוכל לענין טומאה; ועוד צ"ע כי בפשטות גם למאכל ששהה בקיבה זמן מועט יש כבר ריח דוחה - אף אם מיצי הקיבה לא מיד קלקלו אותו ולכן כלב עדיין יאכל אותו ותהא בו טומאת אוכלין, אך מ"מ ריחו דוחה ביותר.

הרהור תורה במקומות המטונפים

הרהור תורה בבית הכסא

כתוב בפרשת כי תצא (דברים כ"ג י"ד-ט"ו) "וְכִסִּיתָ אֶת צִאָּתְךָ... וְהָיָה מִחֲנִיף קְדוֹשׁ וְלֹא יֵרָאָה בְּךָ עֲרֹת דָּבָר" ולמדו מכאן שמקום הזכרת דברים שבקדושה צריך להיות קדוש, ומאחר ומקום חניית האדם הוא ד' אמות שסביבו - לכן אסרו הזכרת דברים שבקדושה בכל ד' האמות, ומדכתיב "וְלֹא יֵרָאָה בְּךָ" למדו לאסור זאת כאשר כמלא עיניו אינו מקום קדוש, ומדכתיב "עֲרֹת דָּבָר" למדו שהאיסור של כמלא עיניו היא רק כשמוציא את הדברים בפיו ולא בהרהור, ומדכתיב "וְכִסִּיתָ אֶת צִאָּתְךָ" למדו שדי שהצואה תהיה מכוסה.

ברכות (כ"ו.) "כמה ירחיק מהן ומן הצואה ארבע אמות, אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא לא שנו אלא לאחוריו אבל לפניו מרחיק מלא עיניו, וכן לתפלה, איני והא אמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא עומד אדם כנגד בית הכסא ומתפלל? הכא במאי עסקינן בבית הכסא שאין בו צואה, איני והאמר רב יוסף בר חנינא בית הכסא שאמרו אע"פ שאין בו צואה ובית המרחץ שאמרו אע"פ שאין בו אדם? אלא הכא במאי עסקינן בחדתי, והא מיבעי ליה לרבינא הזמינו לבית הכסא מהו יש זימון או אין זימון? כי קא מיבעי ליה לרבינא למיקם עליה לצלויי בגויה, אבל כנגדו לא", ומבואר כאן שלא רק שאין קורין ק"ש ומתפללין [וה"ה כל אמירת דבר שבקדושה] בבית הכסא שיש בו צואה - אלא שיש להרחיק ד' אמות אף כאשר מחיצות ביה"כ מאחוריו, וכשהמחיצות לפניו יש להרחיק כמלא עיניו, ואף כשכעת אין בו צואה, והסתפקו שם מה הדין כשייחד את המקום לביה"כ.

מבואר שם בגמרא "אמר רבא הני בתי כסאי דפרסאי אע"ג דאית בהו צואה כסתומין דמו" כלומר שבתי כסאות של הפרסיים אין להם דיני בית הכסא, ופירש"י "בחפירה היו ופיהם ברחוק מן הגומא והוא בשיפוע, והרעי מתגלגל ונופל לגומא" - מבואר בהגדרה זו שאת שם ביה"כ נותנת העובדה שהרעי נשאר באותו מקום, אולם אם הרעי אינו נשאר שם אין לו דיני בית הכסא - ומותר אף להתפלל שם [כשאין שם לכלוך או ריח רע].

אמנם, לאור מה שהתבאר לעיל (עמ' 25) שמדינא ניתן לומר שגם בתי כסאות דידן דינם כבתי כסאות דפרסאי, אלא שהחזו"א הסתפק בזה, והגר"י קלופט זצ"ל היקל - **בשעת הדחק גדולה נראה שאפשר להתיר אף להתפלל בבתי כסאות דידן**, ובתנאי שהמקום נקי כעת וללא ריח רע, כגון למי שנעל בבית הכסא בשבת ואי אפשר לפתוח את הדלת, או במי שירא מפני חבריו ורעיו המלעיגים עליו בשמירת המצוות - ולכן אינו מסוגל להניח תפילין או לברך ברהמ"ז וכדו' לעיניהם.

בשו"ת אור לציון (א' או"ח א') כתב שמועיל להניח צורת הפתח בין מקום האסלה לבין הכיור כדי לחלק את החדר [ראוי לכל יר"ש שיעשה בביתו צורת הפתח בחדר האמבטיה כדי שיוכל ליטול ידיו שם בשופי'], כי סבר שרק מקום האסלה הוא מקום האיסור.

אחר כתבי ראיתי בשו"ת מנחת יצחק (א' ס') שנטה להקל מעיקר הדין בבתי כסאות דידן [מטעמים אלו: א' - דומה לבתי כסאי דפרסאי, ובשו"ת ארץ צבי (ק"י-ק"א) הקיל אף כששוהים עד שמדיחים את המים; ב' - מדין גרף של רעי - דמועילה הדחה לחרסינה שהדרך להדיחה, כמו לזכוכית; ג' - שהחדר אינו מיוחד רק לביהכ"ס אלא גם לרחיצת הפנים והידים; ד' - הסתייע מהבה"ל (פ"ג ב') שאין דין ביהכ"ס כאשר בעת ההזמנה היה יודע שיצטרך תיכף לכסות הצואה, אף שמונחת שם זמן מה; ה' - אף שרק בביהכ"ס שבקרן מיקל גם למעשה, ובביהכ"ס שבבית קשה להקל למעשה - ה"מ לענין דברים שבקדושה, אבל להצריך נט"י ליוצא מביהכ"ס והוא בשעה"ד והוא במקום שאי אפשר לו בענין אחר - פשוט להתיר].

הרהור תורה בבית המרחץ

עוד איתא בגמרא (שבת י'): "מקום שבני אדם עומדים שם ערומים ולבושים... אין שם מקרא ותפלה", וכתב הר"ן שמותר להרהר שם, ובבית הפנימי של בית המרחץ אסור להרהר. נראה ברור שטעם האיסור להרהר תורה במרחץ הוא מחמת הבלא וזוהמא ולא רק מחמת שהאדם עומד ערום [כדכתב רש"י ע"ז מ"ד: 'אין משיבין דברי תורה במרחץ - לפי שאדם עומד ערום'] - כי אם רק מחמת ראיית הערוה לא היה לנו לאסור הרהור [והרי אסרין הרהור שם להדיא בקידושין ל"ג. 'בכל מקום מותר להרהר חוץ מבית המרחץ ומבית הכסא'], ראה במאירי (ברכות כ"ו) 'דברים הללו לא נאמרו אלא במרחץ של מים חמים שהזוהמא מצויה בו'; ולכן במקלחת המצויות אצלנו שאין לנו הבלא וזוהמא - נראה שמותר להרהר הרהור תורה כי המים המלוכלכים נשטפים מיד, ואינו גרוע מבית הכסא דפרסאי המותר בד"ת, ואינו נראה שההבל המצוי אצלנו מסריח - כי מסתבר שההבל שהיה בבתי המרחץ בזמן הש"ס נבע מחמת שהיית האנשים המזיעים בתוך המים החמים, והמים המלוכלכים לא נשטפו החוצה - משא"כ אצלנו שהמים נשטפים מידית [ואף אילו נחלק ונאמר דשאני מקום המיועד לאנשים ערומים וחמיר מאשר מול ערוה ממש שמותר להרהר שם - אכתי בדרך כלל במקלחות דידן רוב האנשים לבושים רוב הזמן; וגם אם נחשב כבית

הכסא עדיין אין נחשב שהרוב ערומים, דהרי בבתי כסאות דפרסאי מותר בד"ת, ותו - טעם זה סותר את הגמרא בקידושין דאסור להרהר, ומסתמא גם רש"י בע"ז יודה שאין זה הטעם היחיד.

הרהור תורה במקווה

המרחצאות בזמן חז"ל, שבהם היו הבל וזוהמא - הכילו מים חמים ביותר, שנכנסו אליהם ללא רחצה יסודית, והאנשים שהו במים זמן רב; במציאות זו אכן השומן והלכלוך שיצאו מהגוף - נשארו במים, וגרמו לסרחון; מאחר והחלפת מים בזמנם היתה מבצע מסובך, וחימום היה מבצע יקר - נקל לשער שמים אלו לא הוחלפו באופן תדיר; משא"כ במקוואות שלנו בד"כ אין זוהמה האוסרת את ההרהור בד"ת, שהרי המים בד"כ לא חמים ביותר אלא רק בחום בינוני, הם מוחלפים מדי יום או כמה ימים במים נקיים, במקומות מסויימים המים מתנקים באמצעות פילטר, החדר מאוורר באמצעות וונטות, חלק מהמשתמשים במקוה נכנסים אליו רק לאחר נקיון יסודי - וגם האחרים עכ"פ מתקלחים לפני הכניסה למים, והלכלוך שיש בחדרי המקלחות של הגברים הרי נשטף מיידית ועדיף מביה"כ דפרסאי - ובמציאות זו פשוט שאין איסור להרהר בד"ת במקוה, כי אף שהמים חמימים - אך הם נקיים [ומנהג כמה קהילות אף להתיר לנשים לברך במים (כשמפסיקות בין הלב לערוה)], וראה בהערה את לשונות הפוסקים^ד.

^ד ראה רש"י (יומא י"א.ד"ה ושהנשים) '...אף על גב דאשמעינן מרחץ איצטריך לאשמועינן בית הטבילה אף על גב דליכא זוהמא'; המשך המאירי דלעיל (ברכות כ"ו) 'אבל מקוואות ומעינות ושאר מקומות שאדם טובל בהם במים צוננים מותר לברך בהן כל זמן שאין שם ערוה'; תשובת חת"ס סופר (או"ח י"ח) 'מי שיש לו בתוך חדרו חפירה מקוה מים חמים לטהרת נשים שבביתו... אי מותר ללמוד באותו החדר... היה נראה כדמות ראייה שאין במים חמים שבמקוה שום חשש זיהום טפי ממים קרים, דהרי היה לכהן גדול ביה"כ מקוה טהרה בגג בית הפרוה... אי ס"ד דבמחמין חמין הוה גנאי טפי ועושה מקוה כמרחץ דנפיש זוהמיה - א"כ מי התיר לכה"ג משום אסטניסותו להטיל חמין במים במקום קדוש... אע"כ דלא שייך זוהמא אלא במרחץ שמזיעים שם דנפיש הבליה וזוהמיה אבל להטביל בחמין לא, מיהו במעט עיון יראה שאין ראייה משם דהתם לא הוה רק להפיג צינתן ולא לחממן... דודאי לא היה רשאי להחם המים ממש משום איסור בישול... אבל במקוואות שלנו שעושים ממש רותחין ונפיש זוהמי' והבלי' אפשר לא נפיק מכלל מרחץ... ומ"מ נשי דידן כולן רכות וענוגות הנה והותר להן חמין... אעפ"י שאין נזהרות לברך בחוץ ואין שומעין אבל הדין דין אמת; ולע"ד נראה דכל הפלפול הנ"ל הוא על חפירה של מי מקוה טהרה שהיה מאז צונן ועכשיו חמים, אבל החדר שהחפירה בתוכו ששם מתקבצים כמה בני אדם ורוחצין בחמין אנשים ברגלים ונשים בזמן חופפות שם וכמה מימות נשתפכו לתוך האמבטאות זו יוצאת וזו נכנסת לדעת לא פקפק אדם מעולם שאין לברך שם והיינו כמו מרחץ ולכל הפחות כאמבטאות של כפרים דנפיש הבליה... בנידון שלפנינו נהפוך הוא שהחדר שהחפירה בתוכו הוא נקי וטהור ולפעמים פעם או פעמיים בחודש חופפת אשה בתוכו במים חמין, ונהי שהחפירה נפישא זוהמא מ"מ החדר שהוא רשות לעצמו נקי וטהור ולית ביה הבל ולא זוהמא וא"כ בשעה שאין שם נשים והחפירה מתכסית בנסרים לא ידעתי שום סברה לאסור שם ללמוד וללמד; ספר 'בן ידיד' (ק"ש ג' [שנת תקס"ו]) 'ומרחץ נמי ודאי מקום הטנופת מקרי ומטונף ומזולזל הוא יותר ממקום הטנופת דהיינו מקום שיש בו צואה ומי רגלים - דבמרחץ איכא זוהמא והבלא'; פמ"ג (א"א מ"ה ב') 'נסתפקתי במקוה שעושין תוך המרחץ ממש אף על פי שבנוי הוא וחלוק רשות לעצמה, מכל מקום נפיש הבלא גם שם שהבית יתמלא עשן וזוהמא, אם כן איך מברכין שם הנשים ברכה - וכמרחץ דינינן לה דהמקוה עומד תוך המרחץ ממש'; הערות על הברכי יוסף (או"ח פ"ה הערה י') 'דומני שמקוואות דנן גם שהם חמים בדרך כלל אין בהם זוהמא, ואף שיש מקומות שפתוח למרחץ - הא ליכא זוהמה ברוב המקומות ויש אורור מיוחד להעביר ההבל, וכל כהאי גוונא שאינו אלא משום זוהמה הכל לפי הענין, ונשים יכולות לברך במקוה אף שרוחצין שם בחמין... והוא בזמנם שלא היה נקיות מופלג כל כך, וכל שכן בזמנינו

סיכום הדברים

- ❖ **אסור מן התורה לומר ולהרהר בדברים שבקדושה בסמוך לצואה** שאינה מכוסה - שהיא לכלוך מעופש שריחו רע ביותר וקצים בו; אין צורך להרחיק מדבר שריחו רע באופן טבעי ולא מחמת קלקול, כגון נפט. לענ"ד מסתבר **שיש להרחיק מקיא**, שהרי הוא מאוס וריחו רע ובד"כ מתרחקים ממנו, ולא הצלחתי להבין מדוע כתב בספר נזירות שמשון **[הובא במ"ב]** שאין צריך להרחיק מקיא אף שהוא מאוס - כי אין בו ריח רע, ואולי כוונתו למאכל שזה עתה נאכל ועדיין לא הספיק להתקלקל.
- ❖ **חכמים הוסיפו שגם אין לגעת בתפילין לפני שיטול ידין לאחר תה"מ**, מאחר ונגעו במקום הטינופת.
- ❖ **כתב הרשב"א שמי שנגע במקום הטינופת באמצע סעודתו צריך ליטול ידין שנית, וחידש שלא דוקא במקום טינופת ממש, אלא אף בשוק, בידך, ובמקומות המכוסים - שיש בהם מלמולי זיעה, וכן כשחייך בראשו;** אמנם, צריכים נט"י דוקא להמשך הסעודה, וכן לק"ש ותפילה, אך לשאר ברכות די בניקוי הידים או ברחיצתם, ואפילו ישן ערום שחזקתו שידין מטונפות מנגיעה בבית הסתרים.
- ❖ **ההרחקה מצואה - היא רק כשריחה רע, ויש מקום לומר שגם מה שהרשב"א הצריך נט"י לאחר הנגיעה במלמולי הזיעה - הוא דוקא אם יש בהם זוהמה וריחם רע [אך באופן עדין יותר מצואה];** יש לדעת שלזיעת הגוף הרגילה כמעט ואין ריח רע מאחר ומכילה כמעט רק מים, וריח הזיעה הוא בעיקר בסוג הזיעה שנפלט באזורים השעירים, קרקפת בית השחי ומפשעה [ובעוד מעט אזורים שאינם שעירים] - מאחר וזיעה זו מכילה גם שומן וחלב, המפורקים ע"י החיידקים, ובפרט בסביבה לחה וסגורה כבית השחי - שבה נוצרות מושבות חיידקים; עיכוב או מניעת פעילות החיידקים היא ע"י שטיפת הזיעה או אידיה, ולכן במקומות המכוסים יש יותר סיכוי לזיעה ריחנית, אם כי באופן עקרוני זיעת הידים וכו' איננה מסרחת.
- ❖ **מי שנטל ידין לסעודה ונגע במקום הטינוף, נחלקו הרמב"ן והיש"ש האם די ברחיצת ידין או שצריך גם נט"י שנית;** המ"ב כתב שיטול ידין, אך יברך רק אם עשה צרכיו או נגע בצואה, והחזו"א כתב שהמברך לא הפסיד, אך אין מוחים במיקל שלא לברך.
- ❖ **אף שנגיעה בטיט מלכלכת את הידים, אך איננה מחייבת נט"י,** אך אחר נגיעה ברפש יש יותר מקום להחמיר לכתחילה; וכתב המו"ק שגם בטיט ושאר לכלוך ראוי לנקותם בשעת התפילה.

ב"ה; ערוה"ש (ר"ז ה') 'אינו דומה מרחץ שלנו למרחץ שלהם שהיה בו הבל רב וסכנה מפני שהיה נסוק מתחתיו משא"כ במרחצאות שלנו'; מ"ב (פ"ד ד') 'במקוה ששופכין בה מים חמין יש לומר דיש בה הבלא ומכל מקום אפשר לומר דאין בה זוהמא והבלא כל כך כמו במרחץ'; חלקת יעקב (או"ח ג') 'והנה המעיין בגמרא משמע להדיא דסתם בית המרחץ הוא מקום שמזיעין בשם ג"כ, וא"כ כיון דבגמרא ובשו"ע מבואר סתם דבית המרחץ אסור להרהר בד"ת והיוצא מבית המרחץ צריך נטילה - א"כ דוקא בית המרחץ כזה שמזיעין בשם ויש זוהמא יתירא הוא דאסור, ומנ"ל לאסור בית המרחץ שאין מזיעין בשם וליכא זוהמא יתירא - ולדונו לבית מרחץ ממש'.

- ❖ 'צואת האף והאוזן' בודאי אינן בכלל צואה שמרחיקים ממנה, אלא שנחלקו האם היא בכלל טינופת שמחייבת בנט"י: **המהרי"ל היה נזהר שלא לגעת בצואת האוזן והאף בשעת התפילה, וכ"פ הרמ"א, אך הגר"א היקל בזה, וכ"פ המ"ב**; אף שהיעב"ץ מיקל בזה מעיקר הדין, אך כתב שיש לחוש להצריך נטילה לתפלה, שהאוזן היא מקום טינופת, וצואת האוזן מאוסה; מצאנו מנהגים שונים אצל פוסקי זמננו האם ליטול הידים אחר נגיעה בצואת האף והאוזן.
- ❖ אמנם, בפשטות **אין להחשיב את האף והאוזן כ'מקומות המכוסין'** כלפי החדרת האצבע לתוכם, שהרי אין בהם מלמולי זיעה, עכ"פ לדעת המקילים שצואת האף והאוזן לא נחשבת כטינוף.
- ❖ כמה פוסקים כתבו שגם **זיעה שעברה לבגדים היא טינוף**, כגון גרב הספוגה בזיעה, וכ"כ הבה"ל; אך פשוט ש**סוג הזיעה שאינה נחשבת כטינוף לא מחייבת בנט"י**, כגון שרוול שנספג בזיעה בעת ריקוד, או כובע שרטוב מזיעת המצח; אמנם, בהג"ה אשל אברהם מבוטשאטש **כתב שלא מצאנו בחז"ל להצריך נט"י לאחר נגיעה בזיעה שאינה במקומה** - ולכן אין להצריך נט"י לאחר נגיעה בבגד מיוזע, אך כשנספגה בידו זיעה ממש מבגד המכסה את המקומות המכוסים - יש מדת חסידות לנקות ידיו.
- ❖ חידש התשב"ץ שיש ליטול הידים אחר נגיעה בנעלים, ובפשטות הטעם כי סתם נעלים הן מטונפות; **כיום, הדרכים הרגילות בד"כ בחזקת נקיות מטינוף של צואה וטיט, וצריכים ראה שיש לומר גם היום שסתם נעלים מטונפות**, ולכן לא יוכל להסתפק בנגיעה בנעל כדי לטנף את הידים [כגון במי שנטל ידיו לתפילה או לאחר ביהכ"ס, וכעת מעוניין לטנפן כדי שיוכל ליטול ידיו בברכה לסעודה]; יש שהקילו בנגיעה בנעלים **חדשות** שעדיין לא הלכו בהן.
- ❖ **שומן מאכלים איננו טינוף**, ולכן מותר לומר דברי תורה בסעודה, וכן להמשיך לאכול לחם גם כשידיו שומניות; אמנם, **ידים מזהמות ממאכלים פסולות לברכת המזון** מפני כבוד הברכה, והרשב"א הוסיף שגם לכוס של ברכה, וספר חסידים הוסיף שגם לפני כל ברכת הגפן שבסעודה; הפמ"ג חידש שהאיסטנים **צריך לנקות ידיו מהמאכל שנגע בו - גם לפני שמברך גם על הפירות [וכדו']** באמצע הסעודה, ולא מצאתי מקור ברור לדבריו שצריך לנקות לפני כל ברכה.
- ❖ חז"ל אסרו לאחוז ס"ת ישירות ללא מטפחת כדי שלא לטנפו ולהפסידו, וכדי להפריש מאיסור זה גזרו שידי הנוגע בכתבי הקדש יפסלו תרומה, וממילא בזמן שנהגו טהרות ונטל ידיו לאכילה ולאחר מכן נגע בכתבי הקדש - הוצרך ליטול ידיו שנית; מסקנת הבה"ל והחזו"א שגזירה זו לא נוהגת בזמן שאנו ממילא טמאים והמאכלים והכלים טמאים, ודלא כחיי אדם שכתב שאם נגע בס"ת ובתפילין או ברצועות תפילין או במגילה באמצע הסעודה - יטול ידיו שנית ללא ברכה, אלא שסיים הבה"ל שאפשר שלכתחילה נכון ליזהר שלא ליגע בהם באמצע הסעודה.
- ❖ כלל קבעו חז"ל שסתם ידים הם עסקניות ויש לחוש שנגעו בטומאה שפוסלתן, ובהשאלה כתב הרשב"א שהישן ערום צריך לנקות את ידיו לפני שמברך, שהרי 'הידיים עסקניות' ונגעו במקום הטינופת. אמנם, מציאות החיים **בזמננו כמעט ואיננה מאפשרת לידים לגעת בטינופת**, כי אנו חיים בתנאי נקיון מופלגים, שהרי אצלנו הרחובות מרוצפים וכמעט ואין בהם רפש וצואה, ובתי הכסאות מכוסים, והמים החמים זורמים וזמינים בשפע ושוטפים מיידית את הלכלוך לניקוז,

וחומרי הסבון מצויים - ולכן הרגלי ההיגיינה שלנו מפותחים, וכדו', ובאופן זה המציאות של טינוף הידים כמעט ולא קיימת, ללא שיגע להדיא בטינוף.

❖ אמנם, **היו פוסקים שהבינו שמ"ש הרשב"א שיש ליטול הידים לאחר נגיעה במקומות המכוסים היא כעין גזירה**, וממילא אמרו שאין לחלק בין זמנם לזמננו, ואף כשברור לו שהזרוע נקיה, והחזו"א התבטא במכתב שבטלה דעתו של ההולך בשרווול קצר - למרות שלגביו כלל אין זה מקום המכוסה, ויש שהחמירו אף מיד לאחר רחצה, והקילו רק כשנוגע בגופו בעודו עומד במים **[ואולי גם כל זמן שגופו לח]**.

❖ אמנם, **לא זכיתי להבין את דבריהם כיצד ניתן לומר 'לא פלוג', בעוד אין בכלל גזירת חז"ל על 'המקומות המכוסים'**, אלא זו רק הגדרה של הרשב"א לתיאור המציאות היכן יש טינוף, וממילא אם בפועל אין באותו מקום טינוף - הרי דינו צ"ל ככל מקום שאינו מטונף? ובפרט בחלקי הגוף הרגילים להיות מגולים אצל לובשי המלבושים הקצרים, ובפרט בחלקי הגוף של תינוק - שכלל לא מקפידים על גילוי; וכ"כ כמה פוסקים שאין לגזור כשגופו רחוק ואצל מי שמורגל במלבוש קצר, שהרי במציאות אין שם מלמולי זיעה.

❖ לגבי **נגיעה במקום שבד"כ הוא מכוסה, אך רגיל להתגלות בזמנים מסויימים**, כגון הזרוע והשערות בעת הנחת התפילין, ומקום ההנקה: **היו שנקטו לגביהם שלא חילקו בתקנה** - וממילא החשיבו כמקום מלמולי זיעה, **היו שנקטו שדינם כמקומות הגלויים רק בעת שמתגלים** - כי סוף סוף כעת המקום מאוורר, **והיו שנקטו שנחשבים כגלויים גם שלא בזמן שרגילים להתגלות** - כי סוף סוף הוא מקום מגולה ומאוורר בזמן מסויים; כמדומה שבנגיעה בזרוע בעת הנחת התפילין - רבים מבני ספרד רגילים להקל למעשה, ולגבי **נגיעה בשערות בעת הנחת התפילין** יש יותר מקום להקל, מאחר ומעיקר הדין רק המחכך בראשו הוא שצריך ליטול ידיו, וכמדומה שכך נוהגים שלא להקפיד להניח תפילין של ראש רק באמצעות נגיעה דרך הכיפה.

❖ חכמים אסרו רחיצה ביוהכ"פ אף ללא כוונת רחיצה, וההיתרים שמצאנו הם רק למקרים לא שגרתיים: כשהתלכלך, משום הסכנה שברוח רעה, להקביל פני רבו ולשמור פירותיו, ולצורך חולה; לדעת הרמב"ם אין נט"י ביוהכ"פ, אך להלכה התקבל להתיר מפני הסכנה שיש באם לא יטול, מפני הטינוף שבידיו, ומפני המצוה שבנט"י לתפילה; נחלקו הראשונים האם מותר גם ליטול סתם ידים לתפילה, והאחרונים נחלקו האם מותר ליטול ידיו כשעשה צרכיו ולא קינח; המ"ב חידש היתר נט"י ביוהכ"פ עד קשרי אצבעותיו לאחר שנגע באצבעו במקומות המכוסים, ואיננו יודעים כיצד להבין את דבריו שהרי הוא עצמו סבר שאין בזה חשש רו"ר, ובפרט שהיתר רו"ר הוא רק מפני חשש סכנה - ומנין לחוש לסכנה בנגיעה במקומות המכוסים, ומקור דבריו בדה"ח לא כתב כן לגבי יוהכ"פ, **ויותר היה נראה להתיר לרחוץ ביוהכ"פ רק את המקום שבפועל התלכלך, ורק אם באמת התלכלך, ובאם לא התלכלך - ינקה את ידיו ללא מים**.

❖ מבית הכסא שבזמן חז"ל היו צריכים להרחיק כמצואה, וכתב התשב"ץ שהיוצא ממנו צריך נט"י; אמנם, בתי כסאות המצויים אצלנו, בד"כ מאווררים ונקיים לגמרי, שהרי הצואה נשטפת מהם, ודומים לבתי כסאות של פרסיים, שהצואה מתגלגלת מהם מיידית במדרון - ומבואר בגמ'

שלא רק שאין דינם בבית הכסא - אלא מותר אף להתפלל בהם; אמנם, החזו"א הסתפק בזה כי סוף סוף שוהים מעט זמן עד שמדיחים את הצואה; **אך בשעת הדחק גדולה נראה שאפשר להתיר אף להתפלל בבתי כסאות דידן**, ובתנאי שהמקום נקי כעת וללא ריח רע, כגון למי שננעל בבית הכסא בשבת, או בבעל תשובה שאינו מסוגל להניח תפילין לעיני רעיו המלעיגים עליו.

❖ **מסתבר, שלגבי נט"י ליוצא מביה"כ, שאינו אף דינא דגמ' - א"צ לחוש לספיקו של החזו"א, וניתן להקל שלא ליטול כשיצא מבתי הכסאות שלנו; לגבי נט"י לסעודה בתוך ביהכ"ס שלנו - כתב האג"מ לאסור, ולגבי נט"י לתפילה התיר כשאין מקום אחר ליטול בו ידיו; ניתן ורצוי לבנות צורת הפתח להבדיל בין האסלה לכיור.**

❖ במרחץ שבימי חז"ל אסרו להרהר הרהור תורה, מאחר והיה מזוהם כי הלכלוך שהה במים החמים זמן רב עד שיוחלפו, אך **במקלחות המצויות אצלנו** הלכלוך נשטף מיידית, ופשוט שלא גרע מבתי כסאות של פרסיים, וא"צ ליטול הידים כשיוצאים משם, ומסתבר שניתן גם ליטול שם הידים לסעודה.

❖ המקוואות שלנו עדיפים על בתי המרחץ שבזמן חז"ל, בכך שהמים לא חמים ביותר, ואצלנו נכנסים למים בד"כ לאחר רחצה, ואין שוהים במים זמן רב, והמקום בד"כ מאוורר והמים מוחלפים באופן תדיר - ובפשטות אין איסור להרהר בד"ת במקוה.